

Japonya’da İslâm Davetçisi Bir Türk: Abdürreşid İbrahim “Dinî Fikirleri ve Stratejisi”

A Turkish Inviter to Islam in Japan: Abdürreşid İbrahim “His Religious Ideas and Strategy”

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BARLAK ¹

Öz

Abdürreşid İbrahim, Türk/Tatar ve Osmanlı tarihinde fikirleri, dinî-siyasî aktiviteleri ve seyahatleri ile sıra dışı bir şahsiyettir. Onun 1908 yılında çıktığı uzun Asya yolculuğunda, 1909 yılı kış ve bahar aylarını geçirdiği Japonya’nın özel bir yeri vardır. Abdürreşid İbrahim, saygın kişiliği ve Asya yayılcılığını benimseyen Japon milliyetçileri ile kurduğu samimi ilişkiler sayesinde Japonya’da özel bir konuk muamelesi görmüştür. Burada geçirdiği zaman içinde bir yandan dinî, siyasî ve içtimai yönlerden Japonya’yı tanımaya çalışırken diğer yandan tanıştığı ve diyalog kurduğu hemen her Japon’a İslâm’ı anlatmayı vazife bilmıştır. Kendi adına, Müslümanlaşan bir Japonya’nın Rus işgali altındaki Tatarlar için güçlü bir destek olacağını düşünmüştür. Japonların ahlakî olgunlukları, Türklere ve Müslümanlara yakın duruşları ve bir Şark milleti olarak hızla ilerlemeleri, onu teşvik eden unsurlar arasında yer almıştır. Abdürreşid İbrahim, Japonya’da devlet adamı, asker ve gazeteci gibi toplumun önde gelen insanları ile diyalog kurmuş ve onlardan pek çoğunun İslâm ile tanışmasını sağlamıştır. Sunumlarında sade ve duru bir üslup kullanarak dinin özünü aktarmaya gayret etmiştir. Konuşup görüştüğü Japonlar kendisine karşı sadece büyük bir hüsnü kabul göstermekle kalmamış, aralarında İslâm’ı kabul edenler de olmuştur. Japon ihtidaları her ne kadar siyasî hesapların gölgesinde kalsa da Abdürreşid İbrahim’in Japonya’daki faaliyetleri 20. yüzyılın başlarında Müslüman bir Türk aydınının fikirlerinin ve davet stratejisinin tahlili bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Abdürreşid İbrahim, Japonya, Türk-Tatar, Japon, İslâm, Pan-Asyacılık

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Abdürreşid İbrahim is an extraordinary person in Turkish/Tatar and Ottoman history with his ideas, religious-political activities and travels. Japan has a special place in his long journey to Asia in 1908, where he spent the winter and spring of 1909. Abdürreşid İbrahim has been treated as a special guest in Japan due to his respected personality and his sincere relations with Japanese nationalists who embrace Asian expansionism. During his time there, while trying to get to know Japan in religious, political and social aspects, he was able to explain Islam to almost every Japanese he met and dialogue with. On his behalf, he thought that a Islamizing Japan would be a strong support for Tatars under Russian occupation. The moral maturity of the Japanese, their close position towards Turks and Muslims, and their rapid progress as a nation of the Orient were amongst the factors that encouraged him. Abdürreşid İbrahim established a dialogue with the leading people of the society such as statesman, soldier and journalist in Japan and enable many of them meet Islam. In his presentations, he tried to convey the essence of religion by using a simple and clear style. Japanese who he is in relation with, presented kind reception towards him and also some of those accepted Islam. Although Japanese conversions have been overshadowed by political accounts, Abdürreşid İbrahim’s activities in Japan are important for the analysis of the ideas and invitation strategy of a Muslim Turkish intellectual in the early 20th century.

Keywords: Abdürreşid İbrahim, Japan, Turkish-Tatar, Japanese, Islam, Pan-Asianism

¹Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, hbarlak@sinop.edu.tr.

Atf için (to cite): Barlak, H. (2020). Japonya’da İslâm davetçisi bir Türk: Abdürreşid İbrahim “dinî fikirleri ve stratejisi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 671-692.

Paper Type: Research

Giriş

Japonya’da Meiji’nin imparatorluk yılları [1867-1912] planlı bir yenileşme dönemi olarak kabul edilmiştir. (Mason, Caiger, 1997, s. 257). Bu süreçte girdiği savaşlar Japonya’nın bir dünya gücü olarak tanınmasını sağlamıştır. Kore için çakışan çıkarlar yüzünden 1894-1895’te Çin ile girişilen savaştan kazançlı çıkan Japonlar, daha sonra yaşanan Boksör ayaklanmasında 1900 senesinde sergiledikleri tavırları ile de Batılı gözlemcilerin takdirlerini toplamışlardır. Nitekim 1902’de Anglo-Japon ittifakı ile İngiltere Japonya’nın Doğu Asya’daki çıkarlarını destekleyeceğini garanti etmiştir. Arkasından Japonya, 1904’te Rusya’ya karşı savaşa girmiş ve Japonlar savaşta Mançurya’ya kadar ilerlemişlerdir. 1905’te savaş bittiğinde galip taraf Japonya olmuştur. Bunun akabinde Japonya, Kore’yi 1910 yılında ilhak etmiştir. (Craig, 2011, s. 114). Bu hareketli siyasi-askeri hadiselerin gerçekleştiği sıralarda Japonlar, İslâm dini ile de belirgin anlamda tanışmaya başlamışlardır. Japonya’da İslâm’a yönelik ilgi, Batı dinî düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkarken, asıl gelişmeler 1890’larda Osmanlı-Japon ilişkileri ile kendini göstermiştir. Japonya’ya Ertuğrul gemisinin gönderilmesi ve bu geminin dönüş yolunda batması Türklerle Japonlar arasında bir yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. Torajiro Yamada ve Shotaro Noda adlı iki Japon, gemi kazasından kurtulanlarla birlikte İstanbul’a gelmişler ve Sultan II. Abdülhamid’in isteği üzerine Osmanlı subaylarına Japonca öğretmişlerdir. Bu sırada Müslüman olan Yamada, Abdülhalil, Noda ise Abdülhakim ismini almıştır. Yamada, yirmi yıl kadar kaldığı Türkiye’de iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerlemesine de katkıda bulunmuştur² (Nagata, 2001, c. 23, s. 575).

Japonlar, 1895’te Çin ile yaptıkları savaşın ardından girdikleri topraklarda Müslüman halklarla karşılaşmış ve Müslümanları etkileyen fikirler ve akımlar hakkında bilgi edinmeye başlamışlardır. Bu sırada Panislâmizm [İttihad-ı İslâm-İslâm birliği] ve Pantürkizm’in Türkler arasında özellikle öne çıktığını fark etmişlerdir. Japonya’nın Panislâmizm’e olan ilgisi Osmanlı padişahı II. Abdülhamid’in saltanat yıllarına kadar geri gitmektedir. Batılı Hıristiyan devletlerin saldırılarına karşı Müslümanların dayanışma içinde olması gerektiği fikrine dayanan Panislâmizm, geniş bir coğrafyaya yayılan kalabalık Müslüman kitleleri etkilemiş ve Osmanlı Devleti’nin emperyalist devletlere karşı kullandığı güçlü bir araç olarak görülmüştür. Orta Asya Müslümanları için de cazip bir akım olan İslâm birliği Rusya’da siyaseti etkileyen başat unsurdan biri olmuştur. Bu coğrafyanın Türkçe konuşan Müslüman halkları ya dinî-siyasi propaganda olan Panislâmizm ya da etnik bir propaganda olan Pantürkizm veya Panturanizm’in etki sahasında bulunmuştur. Asya’ya nüfuz etmek isteyen Japonya da bölgedeki mevcut siyasi konjonktürü ve insanların dinî-siyasi yönelişlerini kendi yayılmacılığı için değerlendirebileceğini düşünmüş ve İslâm aracılığı ile bu çevrelerde birtakım faaliyetlere girişmiştir (Dündar, 2006, ss. 146-147).

Müslümanlar, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında kendilerini zayıf düşüren, ezen ve yıpratıcı siyasi, iktisadi ve içtimai gelişmelere karşı çeşitli şekillerde harekete geçmiştir. Osmanlı coğrafyasında veya sömürgeleştirilen İslâm topraklarında yaşayan devlet adamı veya entelektüeller Müslümanları içinde buldukları şartlardan kurtaracak çıkış yolları aramaya koyulmuşlardır. İslâm âlemi böyle bir mücadelenin içindeyken, 1905-1906 yıllarında Rus-Japon harbi yaşanmış ve savaşın Japonların galibiyeti ile sonuçlanması bütün İslâm dünyasında büyük bir heyecan uyandırmıştır. Dahası, İslâm coğrafyasının çeşitli merkezlerinde Japonların İslâm âlemine kazanılması umut vaat eden bir ihtimal olarak konuşulmuş ve yazılmıştır (Uluslan Şahin, 2001, ss. 191-204). 20. yüzyıla doğru, Japon Pan-Asyacılığı ile Müslüman entelektüeller, Batı emperyalizmine karşı oluşları ve kendi kültürlerini muhafaza ederek modernleşme düşüncesine sahip olmaları bakımından ortak bir ideale sahiptiler. Bu ortak ülkü bazı İslâmcıların belli hedefler için Japonya’ya yönelmelerini beraberinde getirdi. Meiji Japonya’sında Asyacılığın öncüleri olan

² Bu iki Japon’un Müslüman olmadaki önceliği için bkz. (Misawa and Akçadağ, 2007, s. 85-109).

Kokuryūkai [Kara Ejderler] ve Genyōsha [Büyük Okyanus Topluluğu] gibi örgütler de Müslümanlarla temas kurulmasına öncülük etmişlerdir. (Esenbel, 2012, ss. 378-381).

Bu siyasî ve ideolojik atmosfer içinde Japonlar ile ilişkileri bakımından öne çıkan isimlerden biri de Rusya Müslümanlarından Kazanlı Abdürreşid İbrahim'dir. O, hoca, kadı, gazeteci-yazar, seyyah ve siyasî hareket insanı gibi çeşitli vasıfları haiz bir şahsiyettir.³ Japonya'nın Asya devletleri arasında gücünü iyice hissettirmeye başladığı sıralarda İbrahim Efendi de Rus hükümetinin takibi sebebiyle uzun bir seyahate çıkma kararı aldı. (Türkoğlu, 1997, s. 52). 1908 Eylül'ünde Kazan'dan yola çıkarak, Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan, Hicaz ve Ortadoğu üzerinden 1910 yılında İstanbul'da son bulan bir seyahat gerçekleştirdi. Onun, Japonya'da İslâm'ın tanınmasında ve kabul görmesinde ayrı bir yeri vardır. Abdürreşid İbrahim, Japonya'da kaldığı süre içinde pek çok saygın şahsiyet ile görüşüp İslâm dinini tanıtmak için çeşitli aktivitelerde bulundu ve Şark milletlerinin Batılı sömürgecilere karşı birlikte hareket etmeleri gerektiğini savundu. (Uzun, 1988, ss. 295-296). Onun Japonlara İslâm'ı tanıtmayı idealleştirmesi, döneminde yaşayan pek çok Müslüman entelektüele göre daha özel bir yöneliştir.

Abdürreşid İbrahim'in Japonya'yı tanımadan önce Japonlara İslâm dinini tebliğ etmek gibi bir niyetinin olup olmadığı açık değildir. Ancak, Japonya'da kaldığı süre boyunca Japonlardan gördüğü olumlu yaklaşımın, onu İslâm tebliği konusunda umutlandırdığına şüphe yoktur. İslâmiyet, Japonlar arasında yayılabilirse din adına önemli bir iş başarılmış olurdu. Siyasî bakımdan ise İslâm'ı benimseyen bir Japonya mazlum Müslümanlar için güçlü bir dayanak, Batılı emperyalistler için ciddi bir tehdit ve Osmanlı Devleti için de sağlam bir müttefik olabilirdi. İslâm'ın Japonlar tarafından kabul edilmesi için birincisi, davetçinin uygulayacağı metot/strateji ve buna bağlı olarak ikna gücü; ikincisi, Japonların kendilerine sunulan yeni dine yaklaşımları olmak üzere iki temel mesele vardı. Abdürreşid İbrahim'in anlattıklarından çıkan sonuç onun Japonya'daki çalışmalarından çok iyi dönütler aldığıdır. Bununla birlikte meselenin farklı şekillerde açıklandığı da görülmektedir. Bu makalede asıl olarak İbrahim Efendi'nin davet çalışmalarındaki yaklaşımları, dinî fikirleri ve davet metodu, onun Japonlarla yaşadığı diyaloglar üzerinden incelenerek değerlendirilecektir.

1. Neden Japonlar, Neden İslâm?

19. yüzyılın ikinci yarısında ulaşım imkânlarının gelişmesi, siyasî ilişkiler ve milletler arası ticaret gibi pek çok hareket din merkezli ilişkileri de etkiledi ve geliştirdi. 20. asrın arifesinde Avrupa'da Hristiyanlığın, Orta Doğu'da İslâm'ın baskın dinler olmasına karşın, Japonya denildiğinde akla ilk gelen, burada erken zamanlardan beri var olan Şinto dini ile Japonya'ya daha sonra giren Buda dini idi (Craig, 2011, s. 11). Şinto, bir tür çok veya tüm tanrıcılık olan "tanrılar yolu" demektir. Bu din, belli sayıda tanrılardan oluşan tek bir mabedi değil, toplumun (soyun) daha önce ölmüş bütün fertlerini içine alan geniş bir tarih birikimini ifade eder ve Japonya'da, ölmüş olan her ata "kami" [üstün insan] kabul edilir (Güvenç, 2002, ss. 141-143). 1914 yılında Japonya'yı ziyaret eden Türk gazeteci Samizâde Süreyya Japonların Şinto'yu Konfüçyanizm ile ikmal ettiklerini söylemektedir (1917, s. 57). Öte yandan Japonya büyük bir Budistler memleketi olduğu halde, burada Buda dini Hindistan'dakinden farklıdır ve zengin bir anlayış çeşitliliği arasında Zen mezhebi denilen özel bir yorumda da sahiptir (Benedict, ty, ss. 158-161). Ayrıca Meiji Japonya'sında nüfusa oranla oldukça az sayıda Hristiyan da vardır (Meyer, 2019, s. 163).

Abdürreşid İbrahim'in Japonya seyahatinden beş yıl önce Tokyo'da vefat eden Lafcadio Hearn, bu ülkeyi gerçekten tanımak isteyenlerin Japonların dinlerini derinlemesine bilmek zorunda olduğunu; Japon törelerini, müesseselerini, Japon sanayileşmesini, sanatını ve edebiyatını anlamamanın Japon dinini ve inançlarını anlamadan mümkün olamayacağını ifade etmiştir (Hearn, 2016, s. 12). Onun bu tespiti dikkate değerdir. Pek çok yabancı, hatta Japonların

³ Abdürreşid İbrahim, 1857 senesinde Sibirya'nın, Tobolsk vilayetinin Tara kasabasında doğmuştur. Eğitim hayatına doğduğu kasaba civarındaki medreselerde devam etmiştir (A. İbrahim, ty: 2-15). Eğitiminin geri kalan kısmını Medine'de tamamlamıştır (A. İbrahim, ty: 71-110).

kendileri dahi dinî taassuplarının olmadığını söyler. Ancak Japonların dinî kültürleri öğrenildiğinde aslında herhangi bir durumda, savaşta, barışta, işte, okulda vs. bir Japon’u Japon yapan zihniyetin nereye dayandığı fark edilir. Abdürreşid İbrahim, Japonya’da bulunduğu iki aylık süre sonunda, hemen herkes gibi Japonların dinî taassuplarının olmadığına kanaat getirmiş ve onların dine yaklaşımlarını kendi gözlemleri çerçevesinde başlıca dört başlık altında tasvir etmiştir:

1. Askerler, devlet adamları ve zabıtlar ki; bunların dini ve itikatları imparatora, yani Mikado’ya itaat ve milletlerine hizmettir.

2. Bilginler, münevverler ve toplumun önde gelenleri ki; bunlar arasında dinin gerekliliğini hissedenler vardır. Buda inancının bozulduğunu ve putperestliğin de bir anlamı olmadığını itiraf etmektedirler.

3. Bir kesim de Buda dinini ıslah ederek eski haline getirmek gerektiğine inananlardır. Bunlar da öz fikirlerinin değerini artırmak için hususi cemiyetler açmışlar, çalışmaktadırlar.

4. Toplumun daha alt kesimleri ise nerede bir lokma ekmek görseler oraya yönelirler. Hangisinden kazanç temin edeceklerine bağlı olarak Katolik, Protestan veya Ortodoks mezheplerinden her birine girip çıkmaktadırlar. Sayılanlar dışında bu ülkede farklı inançların olabileceğini de ifade eden Abdürreşid İbrahim, misyonerlerin Japonya’da hummalı bir şekilde çalıştıklarını özellikle belirtmiştir (A. İbrahim, [1]327a, ss. 182-183).

Japonya’daki bu din haritasına karşılık İbrahim Efendi’nin Japonlara sunacağı din, Kur’an-ı Kerim’de “Allah’ın dini” olarak ifade edilen İslâm’dı (Âl-i İmrân, 3/19, 85). Bir insan herhangi bir sebeple Müslüman olabilir. Ancak ona göre, Japonların Müslüman olmasını gerektirecek pek çok sebep vardı. Mesela, Japonların çok düşünen, az konuşan, düşünmeden, iyice ölçüp biçmeden konuşmayan bir millet olmaları dikkatini çekmiş (A. İbrahim, 1328 [1910/1911], ss. 281, 370) ve onların bu yönünü İslâm’ı kabul etmelerini destekleyecek önemli bir özellik olarak görmüştür. Şöyle ki, Kur’an-ı Kerim’de bazen insanın kendi yaratılışından (40 Mü’min, 67), bazen Allah’ın evrene ve dünyaya koyduğu yasalardan (2 Bakara, 164), bazen eski toplumların sonlarından (12 Yusuf, 109) örnekler verilmek suretiyle insanlar Allah ile olan irtibatlarını görmeleri ve anlamaları için düşünmeye ve akıllarını kullanmaya davet edilirler. Abdürreşid İbrahim’in Japonlardaki düşünme eğilimi ile Kur’an’ın bu uyarıları arasında bir tür örtüşürme yaptığı düşünülebilir. O, bundan başka Japonların karakter ve ahlak olarak İslâm’a çok yakın olduklarını söylemiştir. İslâm kaidelerinden pek çoğunun Japonlarda fitraten mevcut olduğunu; temizlik, hayâ, sadakat, emniyet, cömertlik ve cesaret gibi erdemlerin onlarda adeta tabii bir hal aldığını ifade etmiştir (A. İbrahim, 1328, ss. 273-274). Japonların ahlakî meziyetlerini o derece methetmiştir ki, İstanbul’daki dostu, şair ve mütefekkir Mehmed Akif, onun Japonlar hakkındaki müşahedelerini ve intibalarını aşağıdaki şekilde şiirleştirmekten kendini alamamıştır.

*“Sorunuz, şimdi, Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!
Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada
Rûh-ı feyyâzı yayılmış, yalınız, şekli Buda.
Siz gidin, safvet-i İslâm’ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün
Müslümanlıktaki erkân-ı siyânette ferîd;
Müslüman demek için eksiği ancak tevhîd.
Doğruluk, ahde vefâ, va’de sadâkat, şefkat;
Âcizin hakkını i’lâya samîmî gayret;
En ufak şeyle kanâ’at, çoğa kudret varken;
Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;
Kimsenin ırzına, nâmûsuna yan bakmayarak,
Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;
“Öleceksin!” denilen noktada merdâne sebat;*

*Yeri gelsin, gülerek, oynayarak terk-i hayat;
İhtirâsât-ı husûsiyyeye nefret; hatta
Nef'-i şahsîyi umûmunkine her yerde feda
Edivermek gibi çok nâdire gördüm orada
Âdemin en temiz ahfâdına mâlik bir ada”* (Mehmed Akif, 1330[1912], ss. 29-30).

İbrahim Efendi, ilmi donanımının yanı sıra içtimaî ve siyasî tecrübeye sahip tefekkür ehli bir şahsiyetti. Japonya’da bulunduğu kısa denebilecek bir zaman diliminde teorik olarak belli bir strateji ile hareket etmiş ve İslâm’ı tanıtmak için profesyonel bir çaba sergilemiştir. Sonuçlar ve kazanımlar itibariyle bakılacak olursa onun işinin ehli bir davet insanı olduğunu söylemek mümkündür. Abdürreşid İbrahim, Japonları karakter, istidat ve davranış olarak her yönden incelemiş ve dine olan rağbetlerini anlamaya çalışmış, tebliğini yaparken bir hata yapmaktan ve çalışmalarının sonuçsuz kalmasından çok endişelenmiştir. Doğru bir yöntem ve metot izlediği takdirde ise milyonlarca insanın Müslüman olabileceğini düşünmüş ve büyük heyecanlar yaşamıştır (A. İbrahim, 1328, s. 360).

Abdürreşid İbrahim’in beklentilerinin abartılı olduğu düşünülebilir. Ancak Japonya’da Umehara isimli önde gelen bir din adamının itirafları onun heyecanının çok da yersiz olmadığını göstermektedir. Umehara, Buda dini ve kendisinin halkına karşı mesuliyeti hakkında ona şunları söylemiştir:

“Buda mezhebi esasını zayı’ etmiştir [kaybetmiştir]⁴. Hususen bizim Japonya’da Buda mezhebi bütün çığırından çıkmıştır. Biz de âlihe [tanrılar] o kadar çoğalmıştır ki, ta’dadı [sayılması] mümkün değil, elli sene sonra Prens İtō da Mutsuhito⁵ da birer âlihe olacaklar. Bunları mülhaza ettikçe tüylerim ürperiyor. Siz burada çokça kalırsanız şu din meselesini sağlam bir esasa raptederdik [bağlardık]. Bugün benim on bini müteceviz [aşan] ihvanım var, ben her ne dersem âmenna [tamam, öyledir] diye kabul edecekler. Zaten ben kendimden ziyade onlar için merak ediyorum. Bu kadar insanlar kendilerini benim vicdanıma tevdi etmişler, ben ise kendim müteredit olduğum bir dini başkalarına nasıl hak diye telkin edeyim. Bunun için benim vicdanım çok muazzab oluyor” [acı çekiyor] (A. İbrahim, 1328, ss. 278-279). Umehara’nın açıklamaları, inancı ile ilgili yaşadığı şüpheler, kendisine tabi olanlara karşı hissettiği sorumluluk ve İbrahim Efendi’ye din daveti için yaptığı teşvik meselenin anlaşılmasına bir derece daha katkı sağlayabilir.

Şahsî görüşmeleri ve katıldığı küçük-büyük toplantılar dışında Abdürreşid İbrahim hakkında Japon basınında birtakım haberler de yapılıyordu. O kadar ki, Japon basınında dört-beş aylık bir sürede kendisinden bu kadar bahsedilen bir yabancıya çok nadir rastlanıyor, basında genellikle yaşına rağmen milleti için fedakârlık gösteren dinç bir insan olarak aktarılıyordu (Komatsu, 2012, ss. 86-87). İbrahim Efendi, tanınmış olmanın da psikolojik baskısı altında, İslâm’ı anlatırken hangi surette hareket ederse daha başarılı olabileceği, Japonya’da İslâm’ın şiarının kurulmasını, açıklanmasını en isabetli ne şekilde sağlayabileceği ve insanları nasıl ikna edebileceği hususlarında sürekli kafa yormuştur. İtiraz yağmuruna tutulur veya çokça izah istenirse ne tür bir tavır takınacağına dair planlar yapmıştır. Başarılı olduğu takdirde İslâm adına temin edilecek siyasî kazanımları da hep hesap etmiştir. Kendisinden önce Japonya’da İslâm’ı yaymak isteyen fakat nereden başlayacaklarını ve nasıl davranacaklarını bilmedikleri için Müslümanlığın tanınmasına belki faydadan çok zararı dokunan kimselerin durumuna düşmekten de çok korkmuştur (A. İbrahim, 1328, s. 362).

Bu sıra dışı Türk/Tatar İslâm davetçisinin Japonlara yönelik tebliğinin çok özel bir tarafı vardır. Bir din daveti, hemen her zaman karşı tarafta görülen yanlış inancın düzeltilmesi ve doğru veya uygun görülmeyen davranış ve alışkanlıkların değiştirilmesine yönelik yapılır. Yani hedef kişinin veya toplumun hatalı veya kötü bir hayat yaşadığı ve düzeltilmeleri gerektiği ön kabulünden hareket edilir. Ve tabii olarak davetçi muhataplarının belki de yüzlerce yıldır sürdürdükleri

⁴ Orijinal Osmanlı Türkçesi metinde geçen bazı kelimelerin günümüz Türkçesi ile anlamını köşeli parantez içinde verdik.

⁵ Meiji İmparatoru.

geldikleri geleneklere eleştirel bir perspektiften baktığı için yaklaşımlarının dozuna göre tepkiyle karşılaşabilir. Oysa Abdürreşid İbrahim, Japonların takdir uyandıran yönlerini dikkate alarak yola çıkmıştır. Yaklaşımında samimi olduğu açıktır, çünkü öz değerlendirmelerinde, Japonların dürüstlüklerinden çalışkanlıklarına, yardımseverliklerinden nezaketlerine kadar ahlakî erdemlerinden sık sık bahsetmiştir. Esasen o, Japon inançlarındaki tanrı tasavvurlarının ve insanî-ahlakî bakımdan İslâm dinine uygun olmayan bazı davranışların elbette farkında idi. Ancak bu meselelere girmeyi hemen hiç tercih etmemiştir.

Ekonomik güç, egemenliğin en önemli araçlarından biridir (Weber, 2012, s. 308) ve bu güce sahip olabilmek için çok kazandıran pazarlar zaruridir. Abdürreşid İbrahim, uygun bir sunumla Japonların İslâm’ı kabule yatkın bir millet olduklarını söyler. Bununla birlikte İslâm dinini kabul etmeleri için, Müslüman olmaları halinde elde edecekleri iktisadî kazanımların anlatmasını da gerekli görür. Aksi takdirde, onların sadece cennet vaadi ile Müslüman olmalarının zor olacağı kanaatindedir. Bu konudaki bir önerisi, Japonlar için çok büyük bir pazar olan Çin’in değerlendirilmesidir. O, Hıristiyan misyonerlerin Çinlileri Japonlara karşı kıskırtması sonucunda Çinliler ile Japonlar arasındaki nefretin daha da arttığını, bunun da ticari bakımdan Japonların elini zayıflattığını ifade etmektedir. Bu durumda Japonların Çin’de en iyi ilişki kuracakları kesim Çin Müslümanları olacaktır. Ortak düşmanın misyonerler olduğu düşünüldüğünde “Düşmanımın düşmanı dostumdur.” ilkesinden hareketle konjonktür, Japonların İslâm’a eğilimini artıracaktır. Japonlar bu ticari yaklaşımla Cava adalarında ve diğer Doğu Asya ülkelerinde dahi büyük pazarlar kazanabileceklerdir (A. İbrahim, 1328, ss. 310-311). Böylece İbrahim Efendi, çerçevesini her yönden çizdiği bir tasarı ile harekete geçmiştir.

2. Diyalog, Diyalektik ve Strateji

Herhangi bir Müslüman, muhatabını İslâm’a davet ederken onun Müslümanlığından şahsî veya maddî bir beklenti içine giremez. Kur’an’da İslâm davetinin, insanlara ancak doğru yolu göstermek için yapıldığı ve tebliğden herhangi bir menfaatin beklenemeyeceği pek çok ayette belirtilmiştir. Mesela Yasin Sûresi, 21. ayette, “Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.” (Yâsin, 36/21) denilmektedir.⁶ Elçinin veya davetçilerin insanlardan istediği şey insanların Allah’ın dinine tabi olmaları ve Onun ilkelerine uygun bir hayat yaşamalarıdır. Bu da Allah’ın varlığını-birliğini ve İslâm’ın temel esaslarını kabul ile başlar. Özetle, dinin özü inanç veya imandan ibarettir (Izutsu, 2006, s. 1). Abdürreşid İbrahim de Japonlara İslâm’ı anlatırken, karşılıksız bir tutum göstermiş, son derece samimi ve dininden emin bir yaklaşım sergilemiştir. Onun eski Hariciye Nazırı Kont Őkuma’ya kendi durumu ve İslâm hakkında yaptığı açıklama şöyledir:

“Siz bana kendi dinini neşretmek [yaymak] için gelmiş bir adam nazarıyla bakmayınız. Zira bizim dinimiz aynı hakikattir [gerçeğin ta kendisidir]. Hakikati aramak her insana lazımdır. Biz onu kimseye teklif etmeyiz. Arayan kendisi bulur” (A. İbrahim, 1328, s. 203). Görüldüğü üzere o, gerçeğin ta kendisi olarak gördüğü ve doğruluğundan asla şüphe etmediği İslâm inancını muhatabına sunarken, onun kendisine değil, hak olan İslâm’a tabi olmasını teklif etmektedir. İbrahim Efendi, daha sonra hakikati aramanın her insanın asli görevi olduğunu söyleyerek muhatabını hayatın anlamı üzerine derin düşünmeye yönlendirmiş ve yine İslâm’ı işaret etmiştir. Yalnız her ne kadar, İslâm’ı anlatsa ve önerse de Japonlar nezdinde belli hesaplar peşinde koşan bir din adamı olduğu zannedilsin istememiştir (A. İbrahim, 1328, ss. 410-411).

Abdürreşid İbrahim Japonya’da üniversite, okul, tiyatro, hapisane, müze, kütüphane, darphane ve hastahane gibi pek çok kurumu ziyaret etmiş ve buralardaki insanlarla çeşitli diyalogları olmuştur. Hemen her gittiği yerde, konuştuğu hemen herkes ona dinî veya siyasi birtakım sorular sormuştur. Mesela, Tokyo’da hapisane ziyareti sırasında, orada din [ahlak] görevlisi olarak çalışan Takita, Abdürreşid İbrahim’den Muhammedîlik [İslâm dini] hakkında bilgi istemiştir. Abdürreşid İbrahim, ona öncelikle İslâm’ın gayet sade bir din olduğunu, bütün

⁶ Makalede geçen ayet mealleri Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları’nın *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*’nden alınmıştır (Haz: Karaman vd., 2009).

esasının tevhid ve nübüvvetten [peygamberlik] ibaret olduğunu söylemiştir. Yani, tek ve bir tanrı olarak Allah'ı kabul etmek ve yine O'nun din tebliği için gönderdiği elçiyi onaylamak. Burada, peygambere olan ihtiyacı açıklama gereği gören Abdürreşid İbrahim, insanların her işte bir muallime ihtiyaç duymaları gibi dini konularda da bir muallime ihtiyaçları olduğunu, bu muallimin de peygamber olduğunu ifade etmiştir. Arkasından İslâm dininde gizli-kapalı hiçbir şey olmadığını ve dört tane dinî görev bulunduğunu belirtmiştir.⁷ Takita'nin mezheplere dair sorduğu soruya da Müslümanlarda asıl olarak bir mezhebin olduğunu, teferruatları farklı görüşlerin Müslümanlar için ehemmiyetli olmadığını, Allah'ı bir bilip, Hz. Muhammed'e peygamber olarak inanan herkesin Müslüman olduğunu beyan etmiştir. İtikad, ikiye ayrılmış ise de esasta bir olduğunu, zira ayrılığın sonradan oluşmuş küçük bir farklılıktan ibaret olduğunu dile getirmiştir (A. İbrahim, 1328, s. 238).⁸

İslâm'da özellikle tevhid inancının ayrıcalığı çeşitli şekillerde dile getirilmiş bir husustur. Mesela Eliade, İslâm mesajının tevhid akidesini, dinî yapıbilim açısından mutlak tek tanrıcılığın en katıksız şekli olarak ifade etmiştir (Eliade, 2003, s. 93). Abdürreşid İbrahim'in mezhepler [İslâm ekolleri] hakkındaki yorumunda ise kaçamak yaptığı düşünülmemelidir. İslâm dininde temel inançlarda ve ibadetlerde mezhepler arası belirgin farklar yoktur. Farklılıklar detaylarda ortaya çıkar ki bunlar da dini yaşamayı hem dogmatiklikten kurtarır hem de değişik karakter veya farklı coğrafyalardaki insanlar için birbiri ile çelişmeyen uygulama seçenekleri sunar. İslâm dinindeki dört temel ibadetten biri olan hac, mezheplerin Müslümanlar için dini yaşamada bir sorun teşkil etmediğinin en güzel göstergesidir. Hacda renkleri, dilleri ve vatanları farklı on binlerce Müslüman bir araya gelir. Haccın ifası esnasında iktisadî, içtimaî vs. farklara bakılmadığından insanlar eşit olduklarını hissederler. Hac ibadeti mezhep ayrımı olmaksızın bütün müminler tarafından birlikte yerine getirilir. Böylece Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağının önemi de gösterilmiş olur (Zuhaylî, 1985, s. 13).

Japonya'da yukarıda bahsi geçen gizli-kapalı meselesinin din söz konusu olduğunda bir şekilde gündeme geldiği anlaşılıyor. Abdürreşid İbrahim'in bir başka Japon dostu Kont Matsuura da ona İslâm dininde gizli sırların bulunup bulunmadığını sormuştur. Abdürreşid İbrahim de İslâm'da gizli sırların bulunmadığını, halk ile âlim veya yönetici kesimin inanç hususunda eşit olduğunu ve Müslüman toplumun dinî-fikri bakımdan önde gelenlerinin bilmesi gerekenler ile halkın bilmesi gerekenlerin aynı olduğunu ifade etmiştir. Açıklamalarına, İslâm'da her şeyin akıl ile kavranabileceğini de ilave etmiştir (A. İbrahim, 1328, ss. 297-298). Abdürreşid İbrahim'in gizli sırlar meselesi ile zaman zaman karşılaşması, Buda ve Şinto dinlerinin kolları olan pek çok Japon mezhebinde, kendini hipnotize etme ve vecd haline geçmeyi sağlayan mistik düşünce metotları üzerinde fazlaca durulması ile ilgili olabilir (Benedict, ty, s. 161). Diğer yandan İslâm tasavvufundaki batını ilim mevzusunun da (Ateş, 1992, ss. 551-558) gizli sırları çağırıştırır bir mahiyet arz ettiği düşünülebilir. Akıl meselesine gelince, her ne kadar Kur'an'da pek çok ayette aklın kullanılması özellikle istenmişse de bazı Müslüman çevrelerde dindeki birtakım hususların açıklanmaksızın doğrudan kabul edilmesi şeklinde bir anlayış da görülmüştür. Nitekim bir dönem Müslüman toplumlarda akli yaklaşımlarda görülen zafiyet 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan modernist İslâm düşünürlerinden Muhammed Abduh tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Abduh, Müslüman toplumlarda ilmi bakıştan uzaklaşmanın ve aklın ihmal edilmesinin dinden uzaklaşmayı da beraberinde getirdiğini savunmuştur (Abduh, 1414/1994, s. 31). İbrahim Efendi'nin İslâm'ı açıklarken yaptığı akıl vurgusu ile Abduh'un yaklaşımı her ne kadar bire bir örtüşürülemez de onun, İslâm'ı ne derece duru anladığını göstermesi bakımdan dikkat çekicidir.

Japonların Abdürreşid İbrahim vesilesiyle İslâm'a sıcak bakmalarında onun iyi bir örnek olmasının etkisi büyüktür. O, sadece tebliği, vaazı, beyanı veya ikna kabiliyeti ile değil dinde samimiyeti, dürüstlüğü ve şahsiyetli duruşu ile de İslâm'ın ne derece seçkin insanlar yetiştirdiğini ortaya koymuştur. Tokyo dışındaki bir yazlıkta gerçekleşen davette Tatar ve Japon kardeşliğinden

⁷ Kelime-i Şehadet'ten sonra Namaz, Oruç, Hac ve Zekât.

⁸ İnanç ekollerinden Maturidilik ile Eşarilik'i kastetmiş olmalıdır. Her iki mezhep de İslâm düşüncesinin ürünleri olarak sonradan gelişmiş olup, İslâm'ın temel inançlarına yaklaşımda aralarında büyük farklar yoktur (Manastırlı İsmail Hakkı, 1331: 3).

bahis olunmuş ve Abdürreşid İbrahim’e çokça hürmet edilmişti. Burada Profesör Ōshima İslâm dininin geleceği hakkında kısa ve anlamlı bir konuşma yapmış ve herkesin heyecanla alkışladığı hitabını şu çarpıcı sözlerle bitirmiştir: “İslâmiyet öyle âli bir dindir ki, işte numunesi meydanda (âcize işaret ederek) mücessem bir insanıyettir. Japonya’da intişar-ı İslâmiyet’i ‘an samimi’l-kalp temenni ederiz.”⁹ Ev sahibi Hayashida’nın da aynı meclisteki konuşmasında Abdürreşid İbrahim Efendi’yi büyük biraderleri olarak takdim etmesi aynı intibai teyit eder mahiyettedir (A. İbrahim, 1328, ss. 248-249).

Abdürreşid İbrahim’in Japonya’da birkaç defa görüştüğü önde gelen insanlardan birisi de Prens İtō’dur. Alt bir sınıftan samuray geçmişine sahip olan İtō Hirobumi hiyerarşik bir toplum yapısı bulunan Japonya’da gücün zirvesine yükselmeyi başarmıştır. Dışişleri dairesinden sonra, maliye ve sanayi bakanlığı ve başbakanlık görevleri yapan İtō, Meiji dönemi siyasetine yön veren devlet adamlarındandır (Meyer, 2019, s. 146). Prens İtō’nun daveti üzerine yaptıkları uzun bir konuşma her iki tarafın fikirlerinin ve yaklaşımlarının tahlili bakımından önemlidir. Sohbetin başında Abdürreşid İbrahim, Prens İtō’ya Japonya’nın hızlı ilerlemesini neye borçlu olduğunu ve Japonya’da meşrutiyet idaresini gerektiren mecburiyetleri sormuştur. Prens İtō bu sorulara başka bir zaman cevap verebileceğini, şimdi ise öğrenmek istediği diğer bir mesele olduğunu ifade etmiş ve onun gibi bir ihtiyarın¹⁰ Japonya kadar uzak bir memleketeye ciddi bir masraf ve emek sarf ederek neden geldiğini öğrenmek istemiştir. Abdürreşid İbrahim, cevabi mahiyette yaptığı açıklamaya siyasî bir giriş yaparak Tatarların sürekli bir şekilde Rusların baskısına maruz kalmasının kendisini, bu soruna çare bulacağını düşündüğü Japonya’ya getirdiğini belirtmiştir. Arkasından, Avrupa’nın bütün siyasetinin İslâm aleyhtarlığı üzerine kurulduğunu ve Avrupalıların da farkında olduğu üzere Müslümanlardaki siyasî şuurun dinden kaynaklandığını ifade etmiştir (A. İbrahim, 1328, ss. 263-264). İbrahim Efendi’nin Batı’ya, özellikle de Büyük Britanya’ya karşı politik tutumu onların sömürgeci politikaları sebebiyle çok güçlüydü (Özbek, 1994, s. 110).

Bu konuşmaların yapıldığı dönem Avrupalıların Müslümanlara, özellikle de Türklere siyasî, askerî ve iktisadî her yönden taarruza devam ettikleri bir süreçtir (Karal, 2011, s. 552). Bunların sayısız örneği vardır. Mesela, İngiltere Başbakanı Gladstone, 1894 yılı sonlarında Avam Kamarası’nda Sason olaylarını değerlendirdiği bir konuşmada kullandığı ifade ile kendisine Türk-Müslüman düşmanı sıfatını kazandırmıştır. Oturuma elinde Kur’an-ı Kerim ile gelen Gladstone konuşmasının bir yerinde Kur’an-ı Kerim’i işaret ederek “*Bu lanet kitabın takipçileri oldukça Avrupa’ya barış gelmeyecektir.*” cümlesini sarf etmiş (Karaca, 2015, s. 302) ve Müslümanlara/Türklere karşı taşıdığı kını açıkça gözler önüne sermiştir. İngiltere, diğer cürümleri bir yana, 1882 yılında Osmanlı Devleti’nin Mısır topraklarını işgal etmişken (Danişmend, 1972, ss. 323-325); 1898 yılında Sudan’da yapılan Omdurman savaşında Britanya ve Mısır ordularının 48 asker kaybına karşılık top ve ağır makineli tüfek ateşiyle, sadece kendi topraklarını savunan 10.000 Müslüman Sudanlının hayatına son vermişken (Roberts, 2016, s. 782), bu devletin başbakanlarından biri olan Gladstone’nun barışa engel olarak yine Türkleri göstermesi de işin asıl ilginç tarafı olsa gerektir. İslâm ve Türk karşıtlığının adeta sistemli bir şekilde yürütüldüğü dönemin Avrupa’sında, karikatürlerde dahi tahrif edilmiş İslâm, Osmanlı ve Türk imajına sıkça rastlanır (Alkan, 2016).

Din kuvvetinin yeryüzünün en büyük kuvveti olduğunu ifade eden Abdürreşid İbrahim, Osmanlı Türklerinin bu kuvveti hakkıyla kullanmalarının bütün dünyayı İslâm âlemi yapacağını iddia eder. Batı Çin’den Anadolu’ya kadar uzanan bir millet, bir unsur ve bir din sahibi Türk coğrafyasının İslâm şuru ile birleşmesi düşüncesi ise onu ayrıca heyecanlandırır (A. İbrahim, 1328, s. 265). Aslında 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Orta Asya Türklerinin kültürel ve dinî olarak ayakta kalma mücadelesi ile Osmanlı Devleti’nin Rus yayılmacılığını engelleme arayışları,

⁹ “İslam öyle yüce bir dindir ki, işte örneği meydanda (Abdürreşid İbrahim’i işaret ederek) gözle görülür bir insanıyettir. Japonya’da İslam’ın yayılmasını samimi bir kalp ile isteriz.”

¹⁰ Aslında Abdürreşid İbrahim bu diyalogların yaşandığı günlerde çok yaşlı değildi. Muhtemelen, bir hayli beyazlamış sakalı, klasik Müslüman hoca tarzı olgun giyimi, ağırbaşlı ve vakur duruşu onu olduğundan daha yaşlı gösteriyordu.

her iki tarafı da uzun bir geçmişe sahip ilişkilerini pratik siyasî amaçlara yöneltmeye zorlamıştır (Karpat, 2005, s. 145).

Abdürreşid İbrahim, Japonya'ya İslâm'ın girmediğini ancak İslâmi uygulamaların Japonlarda tabii bir şekilde bulunduğunu söyleyince Prens İtō şaşırarak bunların neler olduğunu sormuş; İbrahim Efendi de temizlik, sadakat, emniyet, yere oturmak, kadın-erkek ilişkileri şeklinde sıralamıştır. Açıklama kabilinden de bu özelliklerin Japonlarda adet, Müslümanlarda ise din olduğunu ifade etmiştir (A. İbrahim, 1328: 265). Buradaki yaklaşım oldukça çarpıcıdır. Yani diyor İbrahim Efendi, siz ahlakınızla, erdeminizle, insanlar arası ilişkilerinizle zaten Müslüman gibi yaşıyorsunuz, Müslüman olmakla bir kaybınız olmayacak aksine fazladan kazançlı olacaksınız. Bu arada Prens İtō, Japon yenileşmesinin gelişimi hakkında bazı bilgiler vermiş ve sözü tekrar İslâm'a getirmiştir. Japonların İslâmiyet hakkındaki malumatlarının çok az olduğunu, Mançurya Müslümanları komşuları olduğu halde Japonların nasılsa o tarafa yönelmediğini fakat otuz-kırk sene önce İbrahim Efendi gibi insanlar gelmiş olsa Japonya'da İslâm'ın yayılmasında büyük mesafeler alınabileceğini dile getirmiştir. Arkasından Hıristiyanlığın daha önce gelmesine rağmen pek kabul görmediğini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir:

“İslâmiyet ekseriyetle Şark milletleri içinde daha ziyade tevsi'etmiş [yayılmış], şu sebepten hatırıma geliyor ki bizim Japonlar arasında daha suhûletle [kolaylıkla] intişar eder. Yalnız taaddüd-i zevcat [çok eşlilik] meselesi ile bilmem imtizaç edebilirler mi? İhtimal bu mesele biraz mâni olur, bizim Japonlarda taaddüd-i zevcat pek nevadirdendir. Me'a ma fih var, yok değil.”

Abdürreşid İbrahim:

— *İslâmiyet, taaddüd-i zevcattan ibaret değildir, belki taaddüd-i zevcat ile İslâmiyet beyinde [arasında] münasebet bile yoktur. Çünkü levazım-ı dinden [dinin gerekliliklerinden] değildir. İslâmiyet gayet sade bir dindir, en kısa bir tarif ile ifade edecek olursak, İslâmiyet – tevhid [Allah'ın birliği] ile mekârim-i ahlaktan [güzel ahlak] ibarettir.”* şeklinde kısa bir izahta bulunur (A. İbrahim, 1328, ss. 268-269).¹¹

Bunun üzerine Prens İtō İslâm hakkında biraz daha bilgi ister. Abdürreşid İbrahim de aşağıdaki açıklamaları yapar:

“İslâmiyet size arz ettiğim gibidir: Bu kâinatın bir müessiri hakiki ve hâlıkı [yaratıcısı] olacak, elbette vardır. Yalnız tabiatın tesiri kâfi olamaz. Biz o müessirin [sevk ve idare eden] künhünü [esasını] bihakkın idrakte aciz kalacağız. Zira 'ukûl-i beşerin [insan aklının] fevkindedir. Şu sebepten muallimlere ihtiyaç görülmüş, ki onlar da enbiya-i izamdır [yüce peygamberlerdir], mekârim-i ahlakı ve emniyeti umumiye-i temin eder kavânin-i ilahiye-yi [ilahi kanunları] talim etmişler, bunları tasdik İslâmiyet'tir. Bunun da hülasası iki kelime ile talim olunmuştur ki, o da «Lailahe illallah Muhammedün resûlullah» kelimesidir.” (A. İbrahim, 1328, ss. 269).¹²

Prens İtō, ondan son ifadeyi, yani Kelime-i Tevhid'i ağır ağır bir daha tekrar etmesini ister. Abdürreşid İbrahim, ağır ağır üç defa okur, Prens İtō da onun arkasından tekrar eder. İbrahim Efendi, bu kelimelerin ifade ettiği manayı tasdik ettiği takdirde kendisine Müslüman denileceğini ve bu saatten sonra da onun Müslüman olduğunu beyan eder. Prens İtō, bunda tasdik olunamayacak bir şey göremediğini ve bunun çok hoş bir şey olduğunu belirterek onu onaylar. Abdürreşid İbrahim, bu görüşmeden sonra Prens İtō'dan bunun aksine bir söz işitmediğini belirtmiştir (A. İbrahim, 1328, ss. 269).

¹¹ Kur'an-ı Kerim'de tevhid ile ilgili olarak En'am Süresi'nin 102. ayetinde *“İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O her şeye vekildir [güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur].”* denilmektedir; Ahlak hususunda da Hz. Muhammed'in *“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”* hadisi çok meşhurdur. (Mâlik b. Enes, 1425/2004: “Hüsnü'l-Huluk”, 8; Ahmed b. Hanbel, 1416/1995: 512).

¹² İslam dininde bu ifadeye “Kelime-i Tevhid” denir. Yani Allah'ı birleme sözü. Anlamı: “Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir.”

Abdürreşid İbrahim yukarıdaki örneğe benzer şekilde pek çok Japon’la sohbet etmiş ve İslâm’ı tanıtmıştır. Bununla birlikte o, muhataplarına genel manada doğrudan Müslüman olmalarını önermemiştir. Yaklaşımı saygılı ve özgürlüktür. Ona, Müslüman olduğunu söyleyen Japonların ne derece samimi oldukları ise ayrı bir meseledir. Japonya’nın, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde Pan-Asyacılık veya Büyük Asya projeleri kapsamında Japon çıkarları için Müslümanları kullanmak üzere pek çok sahte Japon Müslüman yetiştirdiği söylenmektedir (Misawa, 2011, s. 120). Bununla birlikte biz makalemizde asıl olarak Abdürreşid İbrahim’in, bir Türk/Tatar Müslüman aydını olarak kendisine vazife edindiği konudaki yaklaşımlarını ve hareket metodunu incelediğimizden meselenin diğer yönüne fazla girmedik. Kaldı ki bir kişi, başka bir din mensubunun önerisi ile ikna olup bir din tercihinde bulunabileceği gibi, sağlam bir araştırma sonucu veya tamamen kendine has bir bakış ve kalbi bir yöneliş ile de bir dini seçebilir. Ayrıca şu da var ki; İslâm dininde iman bilgi ile desteklendikçe ikna ve kabul derecesi yükselir ve dinî vecibelerinin rutin olarak uygulandığı ortamlarda dinî kavrayış güçlü bir şekilde gelişme imkânı bulur.¹³

Japonya’da yukarıdaki türden ilişkilerin öznesi olanların genellikle siyasî, askerî ve içtimaî konularda hayata dokunan şahıslar olduğu bir vakıdır. Bu diyaloglarda görülen uyumlu konuşmaların arkasında siyasî hesapların olduğu düşünülebilir. Mesela, Abdürreşid İbrahim’in Japonya’ya, Rusya Müslümanlarının Rus esaretinden kurtarılmasını sağlamak niyetiyle işbirliği imkânları aramak için geldiği söylenebileceği gibi, iki tarafın aralarında samimi bir bağ kurarak aynı amaç için birlikte hareket ettikleri veya tarafların ortak çıkarlar için kendi hedeflerine ulaşmaya kadar müştereken çalışıp stratejik bir davranış sergiledikleri de düşünülebilir (Misawa, 2012, ss. 277-278). Yalnız, Abdürreşid İbrahim’in siyasî hesapları Japonları rahatsız edecek türden değil, aksine kazançlı çıkaracak türdendi. En azından onun düşüncesi bu yöndeydi. Ancak biz İbrahim Efendi ile görüşmüş olduğu Japonlar arasındaki bütün ilişkileri siyasî sebeplere bağlamanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Öncelikle İslâm tebliği yapan bir Müslüman dinî bakımdan davetinden asıl beklentisinin şahsî veya içtimaî olamayacağını bilir. Davete muhatap olan herhangi bir kişi de dünyevi hesaplardan bağımsız olarak aklı, vicdanı, duyguları ve tecrübeleri ile hayatında bir anlam arayışına girebilir veya ölüm sonrasında kaygılanarak sağlam bir dinî tercih yapmak isteyebilir.

Bir insanın bulunduğu ortama uygun davranması, etkileşim halinde olduğu insanlarla uyumlu olmasına yardımcı olur (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 52). Bu ilke ile doğru orantılı bir şekilde Abdürreşid İbrahim, Müslüman kimliğinin bütün ağırlığına rağmen davet faaliyetlerinde Şintoizm’i veya Budizm’i karşısına almak yerine Şinto ve Buda dinî ile İslâm arasındaki asgari müştereklerden hareket etmeye çalışmıştır. Bu hususta Yüksek Ticaret Okulu’nda¹⁴ verdiği bir konferansta Buda dininin köken olarak ilahi bir din olduğunu ancak, sonradan tahrif olma ihtimalinin bulunduğunu söylemesi önemlidir. Tarihte benzer bir bozulmayı Hıristiyanlığın da yaşadığını belirttikten sonra, İslâm dininin ilahilik bakımından orijinalliğini koruduğunu Kur’an

¹³ Meselenin daha iyi anlaşılması için kendi hatıralarımdan bir kesiti paylaşmak istiyorum. İstanbul’da Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde çalışma yaparken tanıştığım bir Japon araştırmacıya dinini sormuştum. Budist olduğunu söylemişti. Daha sonra arkadaşlığımız ilerledi. Bir gün bana, o zamanki Tokyo Camii imamının onu İslâm’a davet ettiğinden ve kendisinin de Kelime-i Şehadet getirdiğinden bahsetti. Benimle dinî konulara nadiren giriyordu. Çok sıcak bir Ramazan günüydü, oruçluydum. O gün kitap alışverişi için dolaşıyorduk. Ona, – Sen oruçlu değilsin, yemek yiyebilirsin, su içebilirsin, diyordum. Ancak dostum her defasında ısrarla, – Hayır. diyordu. Nihayet orucu iftar vaktinde birlikte, açtık. Başka bir gün, bir Cuma günüydü. Öğlen vaktine doğru arşivden çıkıyorduk. Cuma namazına gideceğimi söyledim. O da gelmek istedi. Cuma namazının diğer namazlara göre daha uzun sürdüğünü söyledim. – Olsun. dedi. Bunun üzerine, birlikte çıktık. Abdest aldık, camiye girdik. İlk sünnetten sonra imam hutbeyi irad etmek üzere minbere çıktı. Hutbe olağanüstü uzamıştı. Nihayet, hutbenin arkasından namazı kıldık. Dışarı çıktığımızda biraz da şaşkınlığımı bildirmek için, normalde hutbenin bu kadar uzun sürmediğini söylemekten kendimi alamadım. Bu arada şu bilgiyi vermek isterim; Japon arkadaşım sair zamanlarda diğer Japon tanıdıkları ile karşılaştığında hafif eğilerek Budist selamı verirdi. Şimdi bu beyefendi Müslüman olmuş muydu, olmamış mıydı? İman, nihai olarak kişi ile Allah arasındadır. İnsanın niyeti kendisine aittir. Abdürreşid İbrahim’in aktardıklarına böyle bir perspektiften bakmak da mümkündür. Bu değerli dostumun adını, yazdıklarından rencide olabilir düşüncesi ile paylaşmadım. Bunu asla istemem. Ben Japonya’da bulunmadım ancak, itiraf etmeliyim; yukarıda bahsettiğim dostumda olsun, bir şekilde tanıştığım diğer Japonlarda olsun, İbrahim Efendi’nin Japonları tasvir ederken anlattığı güzel ahlakî vasıfları aynı şekilde gördüm.

¹⁴ Okulun adını yaptığımız yazışmada Prof. Dr. Komatsu vermiştir: 15.02.2020.

tarihinden aktardığı bilgilerle açıklamıştır.¹⁵ İbrahim Efendi, konuşmasının sonunda Kur'an'ın Müslümanlar ve bütün insanlar için ehemmiyetini dile getirmiş, ön yargısız ve tarafsız bir şekilde incelendiği takdirde insanlığı bu kitabın aydınlatacağına kati bir şekilde fark edileceğini belirtmiştir. Konuşmasını bitirip kürsüden ayrıldığında topluluktan yükselen “Yaşasın İslâmiyet” sesleri ise anlattıklarının dinleyici kitle üstünde bıraktığı tesiri göstermesi bakımından zikre değerdir (A. İbrahim, 1328, ss. 344-346).

Onun söylediklerinden çıkacak mana; Allah'ın yarattığı insanlar için başından beri bir din yani ilahi bir kanun koyduğu, ancak mevcut dinî görüşlerin Allah'ın dininin farklı toplumlarda farklı şekillerde dejenerasyona uğraması sebebiyle ortaya çıktığıdır. Gerçekten pek çok dinde, tanrı anlayışı, ibadetler, önerilen ahlak gibi belli yönlerden az veya çok İslâm'a benzerlikler görülür. Mesela, Japonlarda saygı nev'inden bir davranış olarak dikkati çeken, muhatabının önünde eğilerek rükû veya secde yapma hareketinin, aslında Allah'a yapılan rükû ve secdenin zamanla geçirdiği bir dönüşüm olduğu düşünülebilir. Abdürreşid İbrahim, Buda dini hakkında bilgi verirken Japonlara bir peygamber gelip gelmediğini sorgular. Arkasından “...Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz” (İsra, 17/15).¹⁶ ayetini delil göstererek Japonlara da peygamber geldiğine hükmeder ve Müslüman âlimlerin bu ayet üzerine daha derin eğilmeleri gerektiğini ifade eder. Tibet Lamaları ile Japon Budistleri arasında karşılaştırma yaparak Tibet Lamalarında kulluk etmeye layık olan bir ilah inancının bulunduğunu, bununla birlikte, onların birtakım putlar edinmekle hata ettiklerini söyler. Yine de İslâm âlimlerinin müdahalesi durumunda inançlarındaki bu yanlıştan kurtulabilecekleri kanaatinde. Japon Budistlerinin ise esasında ilahi otoriteyi inkâr ettiklerini, buna karşılık olağanüstü iş başarmış bir insana ulûhiyet atfettiklerini belirtir. Mesela Mikado'nun Japon milletini bir araya getirmesini ilahi bir güç ile açıkladıklarını dile getirir (A. İbrahim, 1328: 277-278). İbrahim Efendi'nin her durumda dikkat çektiği hususun inançların yozlaşması olduğu ve buradan hareket edildiği takdirde yanlışların izale edilerek İslâm'ın kabulünün kolaylaşacağını düşündüğü anlaşılıyor.

Abdürreşid İbrahim, üstlendiği vazife ile doğru orantılı bir şekilde makul ve yerinde davranan bir şahsiyettir. O, özellikle kalabalık gruplara yönelik konuşmalarında dinî teferruatlara girmez, samimi ve okşayıcı bir üslup kullanır. Daha çok, Japonların milli seciyesi, şark milletlerinin içinde bulunduğu olumsuzluklar, Japonların şarka örnekliliği, bilim, kültür ve hamiyetin bir millet için ehemmiyeti, Japonya'nın kalkınma mücadelesi, milli kültürün muhafazası, Doğu ittifakı gibi siyasî ve içtimâî genel temalı ve bilhassa Japonları öven konuşmalar yapar. Bunlar dışında İslâmî mesaj verdiği veya İslâm'ı anlatması istendiği durumlarda ise sade ve doğrudan hayata dokunan konuları işler. Mesela, Profesör Tanaka'nın kurduğu kız okulundaki mezuniyet merasimine davet edilir (A. İbrahim, 1328: 325) ve burada kendisinden İslâm'ın hakikati ve özü hakkında bilgi vermesi istenir. Bunun üzerine İbrahim Efendi yaptığı konuşmada İslâm'ın güzel ahlaktan ibaret olduğunu, İslâmiyet'in misyonerlik tarzındaki çalışmalarla değil, Müslümanlar arasında görülen kardeşlik, sevgi, emniyet gibi güzel ahlakî vasıflara özenilerek benimsendiğini ve yayıldığını belirtir. Yine Japon ahlak değerlerinin İslâm ahlak değerleri ile birebir örtüştüğünü özellikle vurgular. Abdürreşid İbrahim'in bu yaklaşımları İslâm hakkında güzel bir intiba oluşturmak için gösterdiği düşünülebilir ki doğruluk payı vardır. Ancak onun İslâm'a aykırı olan bir inancı veya örfü belirtmesi gerektiğinde oldukça net ve cesur bir tutum içine girdiği görülür. Nitekim buradaki hitabına, Japonların kutsallık atfettiği heykelleri işaret ederek, “Eğer şu esnam [putlar] da olmasa idi, ben Japonlar fitraten [yaratılıştan] Müslümandır diyecektim.” sözleri ile devam eder. Her hâlükârda Japonlar gibi tefekkür ehli bir millet için bu putların kalıcı olamayacağını, Japonların kendi elleri ile şekil verdikleri ağaç parçalarını yaratıcı ve mabut olarak kabul edemeyeceklerini, bundan dolayı da

¹⁵ Bilindiği üzere Kur'an, Hz. Muhammed'e gelen vahiylerin yazıya aktarılıp, arkasından bir araya getirildiği bir kitaptır. İnciller ise Hz. İsa'ya gelen vahiylerin Kur'an gibi bünyesinde toplandığı kitaplar değildir. Dahası onlar sadece Hz. İsa'nın sözlerinin ve yaptıklarının kendisinden sonra ortaya çıkan şartlar içinde bir araya getirilmesi sonucunda oluşturulan kitaplardır (Aydın, 2002: 93).

¹⁶ Ayetin tamamı şöyledir: “Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapsın olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üslenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.”

Japonya’nın nihai olarak benimseyeceği dinin ancak İslâm olacağını belirtir (A. İbrahim, 1328, ss. 328-329).

Aynı mekânda bulunan Avukat Sakurai, Abdürreşid İbrahim’in yukarıdaki konuşmasına karşılık özel olarak yaptığı açıklamada, hiçbir Japon’un söz konusu putları mabut olarak kabul etmediğini ve hiçbir aklın da böyle ilahları onaylamayacağını dile getirmiştir. Mevcut durumu açıklarken de aşkla bağlanacak bir değer olmadıkça eskiden ayrılmanın bir parça ağır geldiğini itiraf etmiştir. Diğer taraftan Japonların birçoğunun İslâm’ın hakikatlerinden haberdar oldukları takdirde İslâmiyet’i kabul etmekte tereddüt etmeyeceklerini belirtmiştir. Sorunu izah ederken, Müslümanların lisanlarından hiçbirini bilmediklerinden dolayı İslâm hakkındaki malumatı İslâm düşmanlarının eserlerinden okumaya mecbur kaldıklarını ve buna bağlı olarak da kalplerinde bir tereddüt oluştuğunu beyan etmiştir (A. İbrahim, 1328, ss. 329). Bu açıklama önemlidir. Gerçekten, Müslümanların kendilerini başkalarına doğrudan tanıtamaması İslâm veya Müslümanlar hakkındaki yanlış anlaşılmaların önde gelen sebeplerinden biridir. Japonların İslâm’ı Batılılar vasıtasıyla tanınması bu durumun tipik bir örneğidir. Şöyle ki, İslâm’ın 17. yüzyıla kadar yayılması daha ziyade Batı’ya doğru gerçekleştiğinden Avrupalılar Müslümanları düşmanları olarak görmüşlerdir. Sonraki süreçte Batılıların İslâm’a ilgisi ise Şarkiyatçılık bağlamında gelişmiştir. Avrupa’da İslâm üzerine çalışanlar kahir ekseriyetle İslâm’ın bizatihi kendisini anlamak yerine, kendi ön yargıları üzerinden İslâm’a dair sübjektif değerlendirmeler yapmayı tercih etmişlerdir. Yaklaşımlarının çok büyük bir bölümü de rahatsız edecek derecede olumsuzdur ve bir Müslüman için asla kabul edilebilir nitelikte değildir (Said, 2003, ss. 68-82). İşte İslâm inancı ile örtüşmeyen bu Oryentalist ürünler üzerinden oluşturmak istenen algının da Japonların İslâm’a yaklaşımında tereddütlere sebep olacağına şüphe yoktur.

3. Umut Vadeden Gelişmeler

İslâm dini terminolojisinde, İslâm’ı insanlara anlatmak, benimsetmek ve dinin tatbik edilmesini sağlamak üzere yapılan çalışmalar “davet” olarak isimlendirilir. Mümin, münafık, ehl-i kitap ve müşrik her insana durumuna göre davet yapılabilir (Önkal, 1993, s. 23). Bir davetçinin gayrimüslim muhatapları hakkında başta gelen beklentisi de onları İslâm’a kazanabilmektir. Bu durum Abdürreşid İbrahim için de geçerlidir ve onun Japonya’da yakın ilişki içinde olduğu isimler arasında İslâm’ı kabul edenler olmuştur. Ōhara Bukeiji bunlardan biridir. Ōhara’nın kendisi Müslüman olmaktan başka Japonya’daki tebliğ faaliyetlerinde özel bir yeri olduğu da anlaşılmaktadır. İbrahim Efendi, Müslüman olduktan sonra “Ebubekir” adını tercih eden Ōhara’dan övgüyle bahseder. Onun, Japonya’da görüştüğü diğer insanlar gibi Ōhara da sıradan birisi değildir, çeşitli resmi görevler almış yüksek rütbeli bir askerdir. [Yarbay Ōhara Bukeiji, Japon Genelkurmay subaylarından ve Tōa Dōbunkai’nin sekreteri] (Esenbel, 2012, s. 332). Aynı zamanda aşağıda hakkında bilgi vereceğimiz Ajia Gikai cemiyetinin de başkanıdır. Ōhara Tokyo’da bir cami inşası için azami derecede gayret göstermiş ve İslâm’ın Japonya’da daha hızlı yayılması için ciddi bir mücadele sarf etmiştir (A. İbrahim, 1328, ss. 359-360).

Ōhara’nın düzenlediği ve eski Japon iş adamı Tōyama, parlamento üyelerinden Kaveno, eski İçişleri Bakanı ve parlamento üyesi Inukai Ki, Nakano ve Nakayama’nın bulunduğu bir ziyafette Ōhara, Abdürreşid İbrahim’i Tatar İslâm ulemasından, kendilerinin ustası ve Japonya’da İslâmiyet’in müessisi olarak takdim etmiştir. Takdimin arkasından herkesin secdeye kapandığı bu mecliste Ōhara, Japonya’da İslâm’ın yayılmasına fizikî, iktisadî, maddî ve manevî olarak güçleri ölçüsünde çalışacaklarına dair söz vereceklerini belirtmiş ve Abdürreşid İbrahim’den o günden itibaren kendilerini kardeşleri olarak kabul etmesini istemiştir. (A. İbrahim, 1328, ss. 391-392). O da İslâm’ın esasını ve erkânını öğretme hususunda asla ihmalkâr davranmayacağını belirterek, din meselesinin siyasî yönü olarak da hilafet makamına bağlılıktan bahsetmiştir. Daha sonra yine İslâm dininde gizli sırların bulunmadığını, Müslüman olmak için; yaratıcı, kulluğa tek layık ve her şeye gücü yeten bir tanrının [Allah] varlığını kabul edip Müslüman olduğunu açıklamının yeterli olduğunu, bundan sonra o şahsın İslâm’ın hükümlerinden sorumlu olduğunu dile getirmiştir (A. İbrahim, 1328, s. 392).

“Âlem-i İslâm”da geçen Honjō Yasutarō isimli bir Japon’un ihtida hikâyesi de oldukça ilginçtir. Honjō’nun, kendisine gıyaben çok saygı duyduğunu söyleyen Abdürreşid İbrahim, onu, derin düşünen birisi olduğu simasından belli olan vatanperver bir Japon olarak tanıtmıştır. Honjō, bizzat tanıştıktan kısa bir zaman sonra İbrahim Efendi’yi evine davet etmiştir. Misafir karşılama anında ev halkı kendisini secde ederek selamlayınca Abdürreşid İbrahim, selamı iade ettikten sonra özür dileyerek, İslâm dini Allah’tan başkasına secde etmeyi yasakladığından¹⁷, aynı şekilde mukabele edemediğini ifade etmiştir. İslâmiyet’te selamın “*Selâmun aleyküm – Ve aleyküm Selâm*”¹⁸ şeklinde sadece dil ile söylendiğini belirtmiştir. Bunun üzerine evin hanımı bilmedikleri için bu şekilde davrandıklarını söylemiş ve mahcubiyetini arz etmiştir. Arkasından karşılıklı nazik açıklamalarla konuşma devam etmiştir. Abdürreşid İbrahim, o gün onlara İslâm’ın sırf insanlığa hizmet olduğunu ispat etmeye çalışmış ve İslâm’ın ahlak üzerindeki etkisini tarihi birkaç misalle izah etmiştir (A. İbrahim, 1328, s. 366).¹⁹

Yukarıdaki görüşmede Abdürreşid İbrahim ile Honjō Yasutarō arasında uzun bir sohbet gerçekleşmiştir. Honjō, Çin’i gezdiği zamanlarda Müslümanların mescidlerinde misafir olduğunu, onların misafirperverliğinden çok memnun kaldığını, temizliklerini beğendiğini ve oradaki Müslüman Çinlilerden pek çok iyilik gördüğünü anlatmıştır. Açıklamalarından, Honjō’nun o güne kadar İslâm dini hakkında birtakım değerlendirmeler yaptığı ve ihtida etmeyi düşündüğü anlaşılmaktadır. Nitekim sohbetin ileriki safhalarında Abdürreşid İbrahim’e onunla kendi adına ahidleşeceğini ve ahidini Japonların anayasaları üzerine, kılıç üstünde icra edeceğini ifade ederek bir kılıç getirmiştir. Kılıcı kınından çıkarıp keskin tarafını yukarı çevirdikten sonra elini uzatmış, Abdürreşid İbrahim de elini uzattığı halde İslâm dinine girmiştir. Arkasından artık Müslüman olduğunu ve mülklerini sattığı gibi İslâmiyet’i öğrenmek için Darü’l-Hilâfe’ye [İstanbul] gideceğini ifade etmiştir. Durumdan ziyadesiyle memnun olan Abdürreşid İbrahim, ona Müslüman olarak öncelikle riayet etmesi gereken hususları açıklamış, İslâm’ın esaslarının nelerden ibaret olduğunu anlatmış ve diğer bazı İslâmî uygulamaları tarif ederek pek çok tavsiyede bulunmuştur (A. İbrahim, 1328, s. 369).

¹⁷ Kur’an- Kerim’de yalnız âlemlerin Rabbi olan Allah’a secde edilmesini emreden pek çok ayet vardır. Bunlardan birinde: “Gece ve gündüz, güneş ve ay O’nun ayetlerindedir. Eğer Allah’a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah’a secde edin!” (Fussilet 41/37) denilmektedir. Ayette gece ile gündüzün varlığı ve birbirlerini takip etmesi, güneşin aydınlatması, ayın ışığı, güneşe ve aya yörlümler takdir edilmesi, güneşin, dünyanın ve ayın hareketlerinin; gecenin, gündüzün, ayların, mevsimlerin ve yılların oluşumunu temin eden devrimler olduğu ifade edilmiştir. Bütün bunlar Allah’ın kudretini, azametini ve hikmetini gösteren delillerdir. Ayette ayrıca güneşin ve ayın kâinat içerisinde müşahade edilebilen çok güzel ve yararlı varlıklar olmakla birlikte; Allah tarafından yaratıldıklarına ve Allah’ın gücü ve kudreti karşısında boyun eğdiklerine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla tazim ve hürmetin bu ikisine değil, onların da yaratıcısı olan Allah’a gösterilmesi gerektiği ikazında bulunulmuştur. İkisi de Allah’ın yarattığı varlıklar olduğundan Rububiyet [tanrılık] konusunda Allah’a eş tutulamazlar. Onlara yapılacak tapınma faydasız olacağı gibi aynı zamanda şirk olacaktır. (Zuhayli, 1418: 233-237; Ayrıca bkz., Taberî, 1422/2001: 436-437; Semerkandî, 1413/1993: 227-228). Yine Allah dışındaki her şey, her vakta yaratılmış olduğundan bunlara tapılmaması gerektiği Kur’an’da şöyle ifade edilmiştir: “Andolsun, biz Nuh’u kavmine elçi gönderdik. Onlara: «Ben (dedi), sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah’tan başkasına tapmayın! Ben, size (gelecek) elem verici bir günün azabından korkuyorum» (11 Hüd, 25-26).

¹⁸ “Selâm”, “silm” ve “selm” kelimeleri sulh yani barış ve esenlik anlamına gelir. (Râgıb el-İsfahânî, ty: 316; Cevherî, 1404/1984: 1951; Râzî, 1986: 131). Selâm kavramı Kur’an’da pek çok ayette geçer. es-Selâm, Allah’ın isimlerindedir. Mesela Haşr Sûresi’nin 23. ayetinde Allah, “es-Selâm” yani “güven veren” olarak tavsif edilmiştir. Müslümanlar birbirlerine “Selâmun aleyküm” – “Ve aleyküm Selâm” şeklinde selam vererek muhataplarına hem yakınlık göstermiş hem de güven vaat etmiş olurlar. Selâm aynı zamanda karşıdaki kişiye dua anlamı taşır.

¹⁹ İbrahim Efendi İslâm’ın ahlak üzerine etkisi hususunda hangi tarihi örnekleri verdiğini belirtmemiştir. Ancak örnek davranış bulmakta zorlanmayacağı malumdur. İslâm’ın insanı değerlere ve ahlaka verdiği önemi gösteren pek çok tarihi bilgi vardır. İlk İslâm fetihlerinin arkasından Müslüman idarecilerin fethettikleri topraklarda vergi ve sair hususlardaki insafı uygulamaları buna örnek olabilir. Fatihlerin yaklaşımı o kadar müspetti ki Suriye ve Mısır’da yaşayan Hristiyanlardan, Hristiyan Bizans idaresi yerine İslâm egemenliğine girmek isteyenler oluyor, bazı yerlerde Yahudi ve Hristiyanlar arasından Müslüman fatihlere doğrudan yardım edenler çıkıyordu (Lewis, 2002: 57-58). Daha geç dönemlerdeki Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim anlayışına günümüzde “Pax Ottomana” [Osmanlı birliği, barışı] denilmektedir. Bu tabir, Osmanlı yöneticilerinin kendi coğrafyalarında meskün birçok din ve etnik gruba mensup halka bir arada yaşama imkânını veren sistemden ileri gelen bir adlandırmadır. (Ortaylı, 2010: 309). Dahası mesela, Avrupa’da yaşanan 1848 ihtilallerinde Rusya kanlı bir şekilde hem Macar ihtilalini hem de Lehistan’da çıkan bağımsızlık hareketini bastırmıştır. Bunun üzerine Macar bağımsızlık taraftarlarının bir kısmı ile bazı Lehler Osmanlı Devleti’ne sığınmış ve hemen arkasından bu mülteciler Avusturya ve Rusya tarafından ısrarla geri istenmiştir. Fakat Türkiye, kendisine sığınanların iade edilmesini, devlet onuruna yakıştırmadığından reddetmiştir. İstanbul hükümeti, devletin içinde bulunduğu zor şartlara rağmen bu mesele için Avusturya ve Rusya ile savaşta göze almıştır (Uçarol, 2015: 226-227). Bu millletler arası konuda Türklerin göstermiş olduğu alicenaplık gibi tarihte Müslüman haysiyetinin göstergesi olan pek çok ferdi ve içtimaî hadise yaşanmıştır.

Japonya’da din tebliği yapan bir Müslüman için en önemli sorunlardan biri insanlara İslâm’ı anlatan ve öğreten, İslâm dini hakkında bilgi veren Müslümanlar tarafından yazılmış kitapların bulunmaması idi. İkinci dereceden kitaplar bir yana, Kuran-ı Kerim’in Japonca bir çevirisi dahi yoktu.²⁰ Bu eksikliğin giderilmesi için Japonya’da bulunan bir başka Tatar Müslüman aktivist Kurban Ali tarafından daha sonra, 1927 yılında *Tokyo Matbaa-yi İslâmiye* (Tokyo Kaikyō Insatsusho) adıyla bir matbaa kurulacaktır (Esenbel, 2012, s. 406).

Her şeye rağmen Abdürreşid İbrahim’in verdiği bilgilere bakılacak olursa bu süreçte Japonya’da Japonlardan meydana gelen çekirdek bir Müslüman kadro oluşmaya başlamış gibidir. Bununla birlikte daha önce bahsini ettiğimiz Japon Müslümanlarının samimiyeti meselesi vardır. Şöyle ki, genellikle irtibat halinde olduğu Japon milliyetçileri Abdürreşid İbrahim’den kendi emelleri doğrultusunda faydalanmak istemiş olabilirler (Komatsu, 2012, s. 95). Müslümanlık konusundaki tutumları da bu niyetin ürünü olabilir. Siyasî beklentilerin bulunduğu bağlantılarda ilişki sebebi her ne olursa olsun siyasî hesapların göz ardı edilemeyeceği muhakkaktır. Ancak son derece ciddi ve yaşanmış onlarca hadiseyi sadece siyasî ve ideolojik projelerin bir uzantısı şeklinde değerlendirmenin de çok doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim bir Müslümanın halis niyetle İslâm tebliği yapması ve herhangi bir insanın da samimi olarak Müslüman olması son derece makul bir durumdur.²¹

Abdürreşid İbrahim, Japonya’dan ayrılmadan kısa bir süre önce yine saygın Japonların katıldığı on beş kişilik bir toplantıda uzun uzun hac ibadetinin hikmetlerini anlatmıştır. Ondan sonra Fukushima²² isimli bir Japon söz alarak, İslâm’ın o günkü vaziyeti ve geleceği üzerine çarpıcı bir konuşma yapmıştır. Dönem itibarıyla İslâm’ın tanınmasının önündeki en büyük engeli, dünyada fikir hürriyetinin bulunmamasına bağlayan Fukushima, mevcut asırda medeni ilerlemenin bir derece yükselmiş olmasına rağmen, binlerce senedir paslanmış bir cehalet ve ırk taassubu ile hakikatten uzaklaşmış olan zihinlerin esaretten hala kurtulamadıklarını söylemiştir. Yine de dünyada hakikat arayışının sürdüğünü ve bunun herkesin malumu olduğunu, bütün âlimlerin hakikatleri keşfetmek için fikir ürettiklerini belirtmiştir. Ona göre gerek Avrupa’da gerek Asya ve Afrika’da vicdan hürriyeti, konuşma hürriyeti ve basın hürriyeti gibi serbestlikler varsa da dünyada daha hiçbir millette gerçek anlamda bir düşünce hürriyeti yoktur. Milletlerin fikirleri manevi esaret, taklit ve körlük altında bulunduğundan, her ne kadar hürriyet davasında bulunsalar da gerçek anlamda fikir hürriyetine sahip olan insanlar henüz sahaya inmemiştir. Fukushima, ironik bir şekilde, kendilerinin fikir hürriyetine sahip olduğunu düşünenlerin de fikir hürriyetinin derecesini bilmediklerinden öyle zannettiklerini ifade etmiştir (A. İbrahim, 1328, s. 435).

Yani Fukushima, aslında insanların zihinlerinin tutsak olduğunu, bununla birlikte özellikle bilge kimselerin bir şeylerin yolunda gitmediğinin farkında olduklarından insanlığı mesut edecek bir arayışın içinde olduklarını anlatmak istemiştir. Arkasından Abdürreşid İbrahim’in konuşmalarına atıf yaparak, kendisinin İngiltere’de tahsil gördüğünü ve İngiltere’nin en serbest memleket olarak bilinmesine rağmen, orada da İbrahim Efendi’nin tarif ettiği şekilde bir hürriyetin bulunmadığını belirtmiştir. Ancak gelecekte medeniyetin gelişeceğini, herkesin fikirlerini serbestçe ifade edebileceğini ve işte o zaman, İslâm’ın hakikatlerinin hakkıyla takdir olunacağına katıyen emin olduğunu, insanların yalnız hac ibadetini dikkate almaları durumunda

²⁰ Kur’an-ı Kerim’in ilk Japonca çevirisini Toshihiko Izutsu yapmış ve 1951’de başladığı tercümeyle 1958’de bitirmiştir (Kalin, 2001: 552).

²¹ Sıradan insanlar bir yana mesela, Osmanlı Devleti’ni seri ateş edebilen hafif toplarla tanıştıran Fransız asıllı Humbaracı Ahmed Paşa [Comte de Bonneval/1675-1747] (Neumann, 2006: 55), 1827’de Avusturya’da Harp Okulu öğrencisiyken Devlet-i Aliyye’ye sığınarak Müslüman olan Osmanlı devlet adamı Ömer Lütfi Paşa [Michael Lattas/1806-1871] (Mehmed Süreyya, 1996: 1322-1323; Saydam, 2007: 74), ilk İngilizce Kur’an tercümesini yapan, yazar Muhammad Marmaduke Pickthall [1875-1936] (Kahraman, 2007: 270-271), Yahudi asıllı Müslüman ilim ve siyaset insanı Muhammed Esed [Leopold Weiss/1900-1992] (Kahraman, 2005: 526-527), Fransız felsefe ve estetik profesörü, siyasetçi ve düşünür Roger Garaudy [1913-2012] (Ayдын, DİA, 2020), İslâm’ı kabul etmiş dikkat çeken isimlerden sadece birkaçı olarak zikredilebilir.

²² Komatsu, bu kişinin o zaman Genelkurmay Vekili olan Korgeneral Yasumasa Fukushima [1852-1919] olabileceğini ifade etmektedir. Ordu içinde Rusya mütehassısı olarak tanınan Fukushima, 1892-1893’te tek başına at ile Sibiry’a’yı geçmiş ve bu başarısı ona büyük bir ün kazandırmıştı (Komatsu, 2012: 91).

dahi insanlık için bundan daha büyük bir güzellik tasavvur edilemeyeceğini anlayacaklarını ifade etmiştir. Zamanı geldiğinde bu gerçeğin görüleceğini, o gün için Hıristiyan âlimleri veya diğerleri İslâm'ın hakikatlerine karşı set çekmek isteseler de hakikatin yerini bulacağını dile getirmiştir. Fukushima son olarak Abdürreşid İbrahim'den planladığı hac ibadetinde bir Japon'un da Müslüman kardeşlerinin durumunu görmek için ona eşlik etmesini istirham etmiştir (A. İbrahim, 1328: 436). Bu teklif samimi değilse, bunun altında Japonların gelecekteki Asya, daha özelden İslâm siyaseti ile ilgili bazı planlarının yattığı düşünülebilir. Müslümanlar üzerinden politika yapabilmek için Müslümanların dinî merkezi olan Mekke'nin bir Japon tarafından görülmesi şüphesiz iyi olurdu (Komatsu, 2012, ss. 91-92).²³

Her halükârda söz konusu teklif yerine getirilmiştir. Abdürreşid İbrahim, Bombay'da iken Singapur'dan almış olduğu bir telgraf üzerine beklediği fakat önceden tanışmadığı Yamaoka Mitsutarō isimli Japon ile Hindistan'da buluşmuştur. Yamaoka, Ōhara tarafından yazılmış, güzel Rusça bildiğini de belirten bir mektubu takdim ettikten sonra İbrahim Efendi'ye hemen İslâm ile müşerref olmak istediğini belirtmiş ve onun eşliğinde Kelime-i Tevhid okuyarak Müslüman olmuştur. Arkasından Abdürreşid İbrahim ona Ömer adını vererek abdest ve namaz gibi İslâm'ın temel rükünlerini öğretmiştir. Ertesi gün Ömer Yamaoka'yı yanına alarak Osmanlı Başkonsolosu Celal Beyefendi'yi ziyaret eden Abdürreşid İbrahim, konuyu arz ederek önceki gün ihtida eden Japon arkadaşının pasaportuna Ömer adını yazdırmıştır (A. İbrahim, 1329: 74-75). Hac zamanında İbrahim Efendi'nin yanında Hicaz'da bulunan Ömer Yamaoka, Medine'de katıldıkları bir toplantıda, aşağıda bahsedeceğimiz Tokyo'da kurulan Ajia Gikai'nin taleplerinden, şarkın birleşmesinin faydalarından ve kendisinin Müslüman olmasından duyduğu memnuniyeti anlatan ayrıntılı bir konuşma da yapmıştır. Daha sonra Abdürreşid İbrahim'e ısrarla İstanbul'a gitmek istediğini söylemiş ve bir gurup Müslümanın yardımı ile İstanbul'a gönderilmiştir (A. İbrahim, 1329: 235-236). Burada kaldığı günlerde de büyük bir hüsnü kabul görmüştür (Beyanü'l-Hak, 9.Ra.1328, s. 1088).

İslâm dinini Japonya'da yaymak gibi ciddi bir faaliyetin teşkilatsız yürütülmesi beklenemezdi. Nitekim Abdürreşid İbrahim ve dostları Japonya'da İslâm'ın yayılmasına hizmet etmek üzere Tokyo'da bir cemiyet kurulmasına karar verdiler. Olumsuz tepkilere sebep olabileceğini düşünerek, cemiyete “İslâmiyet'in Yayılması Cemiyeti” gibi bir isim vermekten çekinmişlerdi. Cemiyetin işlevinin bir derece kapalı, hiç olmazsa kısa bir müddet müphem olmasının daha doğru olacağına kanaat getirdiler ve cemiyete “Ajia Gikai” (Asya Kuvve-i Müdafaası) ismini vermeyi uygun gördüler. Cemiyetin takip edeceği yol ve program “*Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz.*” mealindeki hadise²⁴ müstenit olacaktı. Cemiyetin devamlılığını sağlamak için de cemiyete gireceklere “...*Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.*” (İsra Sûresi, 17/34) mealindeki ayeti harfiyen vicdanlarına rehber edilmeleri şart koşulmuştu. Bu şekilde “Ajia Gikai Cemiyeti” 18 Cemaziyelevvel 1327 [7 Haziran 1909] tarihinde kurularak üyeler tarafından imza altına alındı (A. İbrahim, 1328, s. 427).

Bu tören, Tokyo'da yapılması planlanan cami arazisini bağışlayan Tōadōbunkai'nin ofisinde yapılır ve cami için ilk adım burada atılır. “Ajia Gikai” cemiyetinin, ilki Asya birliğini sağlamak, diğeri İslâm'ın Japonya'da geliştirilmesi için çalışmak olmak üzere birbiri ile ilişkili iki temel hedefi vardır. Katılımcılar tarafından yapılan yemin OSS [Office of Strategic Studies] raporlarında Müslüman yemini olarak adlandırılmıştır. Abdürreşid İbrahim ise bütün bu gelişmeleri aktarırken hadiselerin bağlantılı olduğu siyasî meselelere hemen hiç girmemiştir

²³ Bu yönetime Avrupalılar tarafından çok sık başvurulmuştur. Bir örnek olarak Felemenk İslam araştırmacısı ve sömürge danışmanı Christian Snouck Hurgronje gösterilebilir. Hurgronje, Leiden Üniversitesi'nde İlahiyat öğrenimi görmüş bir şarkiyatçıdır. Hac ibadetinin kökenleri üzerine 1880 yılında “Het Mekkaansche Feest” başlıklı bir doktora tezi hazırlamış ve dört yıl sonra 1884'de Hicaz'a gitmiştir. Bir Müslüman gibi davranarak Cidde ve Mekke'de on bir ay kalmıştır. Bu arada Abdülgaffar takma adı kullanmış ve Mekke'de daha iyi bilgi toplayabilmek için bir evlilik de yapmıştır. Hurgronje'un Mekke'den çıkarılması ise gerçek kimliğinin öğrenilmesi üzerine Hicaz'daki Osmanlı valisinin emri ile gerçekleşmiştir. Hicaz'daki çalışmalarının ürünü olan kitabını 1889'da yayımlamıştır (Hurgronje, 1931; Bidwell, 1994: 129-130; Eickelman, 2005, c. 12: 8461; Tuncer, 2010: 120-123).

²⁴ Hadisin tam metni şöyledir: “*Birbirinize buğz etmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize arka dönüp ayrılmayınız. Ey Allah'ın kulları, kardeşler olunuz. Bir Müslümanın [din] kardeşini üç gündür fazla bırakması [küs durması] helal olmaz!*” (Buhârî, 1422: “Edeb”, 57; Müslim, 1407/1987: “Bir”, 23 [2559]; Ebû Dâvûd, 11, 1992: “Edeb”, 47).

(Esenbel, 2012, ss. 330-331). Cemiyet, sonraki yıllarda dernek üyesi görünümündeki ajanları ile din, coğrafya, iktisat ve eğitim üzerine çeşitli araştırmalar yürütmüştür. Rusya boyunduruğundaki Müslümanlarla Japonya arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve onları esaretten kurtarmak amacını güden derneğin Çin, Siyam, Afganistan, İran, Türkiye ve Hindistan’da da şubeleri açılmıştır. (Dündar, 2006, s. 176). Muhtemelen Abdürreşid İbrahim, Japonların bu tür çalışmalarını siyaseten normal karşılamış, bununla birlikte o, söz konusu girişimlerde Müslümanlar adına sağlanabilecek kazanımlara odaklanmıştı.

Abdürreşid İbrahim Efendi’nin düşünce dünyası o dönemde Müslüman entelektüeller arasında görülen teorik ve felsefi tartışmalara uzaktır (Özbek, 1994, s. 109). Onun hareket metodunda belli siyasî hedefleri önceleyen veya kapsayan bir yaklaşım vardır. Bu hususta özellikle hilafete yaptığı vurgular dikkat çekicidir. Hilafet, 19. yüzyılı 20. yüzyıla bağlayan süreçte Müslümanlar için çok ehemmiyetli bir müessese idi. İslâm âleminin büyük bir bölümünde halifeden bağımsız bir İslâm hareketi düşünülüyordu. Abdürreşid İbrahim’in düşünceleri de bu yöndeydi. Bundan dolayı Japonları Müslüman yaptıktan sonra ikinci hedef olarak, hatta mümkünse Müslümanlığı kabul etmeleri ile eş zamanlı olarak Osmanlı halifeliğine bağlamak istiyordu. Doğru ve yerinde bir İslâm daveti ile Japonlar Müslüman olabilirdi, ancak ona göre bu yeterli değildi. O, Japonların kendi açılarından İslâm’ı kabul etmekle kazanacakları siyasî menfaatleri de hesaba katarak Japon Müslümanları ile hilafet arasında bir bağ kurmayı gerekli görüyordu (A. İbrahim, 1328, ss. 365-366).

4. Tokyo Camii

Bir dinin bir yerde gelişmesi için mabedin önemi ve gerekliliği tartışılmaz. Nitekim Abdürreşid İbrahim’in Japonya’daki faaliyetleri devam ederken İslâm dininin somut bir tezahürü olması bakımından Tokyo’da bir mescid [cami] inşasının gündeme geldiği görülmektedir. Cami teklifi ilk olarak muhtedi Ōhara’dan gelmiştir. Ōhara, arzusunu dile getirdiğinde İbrahim Efendi, konuya ağırdan yaklaşmış, acele etmemelerini, bu hususta öncelikle etraflı bir istişare gerektiğini belirtmiş, bununla birlikte caminin insanları bir araya toplamak ve İslâm’ın şiarını ilan etmek fonksiyonunu özellikle vurgulamıştır (A. İbrahim, 1328: 363). O, İslâm veya Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Müslümanların sosyal hayatlarının cami etrafında şekillendiğinin (Ortaylı, 2010, s. 280) farkındaydı. Yani meselenin ehemmiyetine vakıftı, ancak birtakım tereddütleri vardı. Bundan dolayı daha sonra mescid meselesini Hintli Müslüman iş adamı dostları Türabalizade ve Abdülgafur Efendi ile konuşma ihtiyacı duymuştur. Aralarında yaptıkları görüşmede ise cami girişimi için ihtiyaç duyulan para ve arsa temini hususu ile konunun siyasî yönünü değerlendirmişlerdir (A. İbrahim, 1328, ss. 388-389).

Daha sonra Abdürreşid İbrahim’in Japon dostlarından Nakano’nun da bir cami ve okul için ısrarcılığına şahit olunmaktadır. Buna karşılık Abdürreşid İbrahim, yine asıl maksatlarının Japonya’da İslâm’ın yayılması için çalışmak olduğunu belirtmiş ve arkasından Asya milletlerinin içinde bulunduğu zayıf vaziyeti tasvir eden açıklamalar yaparak Avrupa etkisine karşı Şark’ın siyasî ve içtimaî yönden kalkındırılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu yorumları destekleyen Nakano din meselesini tekrar merkeze koyarak şunları söylemiştir: “... *Bütün Şark âleminde en büyük, en kavi bir unsur var ise onlar da Türk ve Tatar unsurudur. Bunların kâffesi de min’el-kadim (eskiden beri) din-i mübin-i İslâm ile müşerref olmuşlardır. Şu halde bizim Japonya’da dahi din-i İslâm’ın bir an evvel intişar etmesi Şark’ın ittihadı için yegâne bir vesile olur ümidinde bulunuyorum. Şu sebebe mebni şîâr-ı İslâm’dan olan mesacidin [mescidlerin] tesisine ne kadar isti’cal [acele] edersek o derece isabet edeceğiz gibi geliyor. Şu mülahaza ile hiç olmazsa Tokyo’da bir mescidin esasını kurabilseydik bence büyük bir muvaffakiyet olurdu.*” Abdürreşid İbrahim cevaben Japonya’da henüz Müslüman sayısının yok denecek kadar az olduğunu, acele etmemek gerektiğini, üstelik Japonya’da inşa olunacak bir cami için öncelikle İstanbul’daki şeyhülislamlık makamından izin alınması lazım geldiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Nakano, cami inşaatına girişildiği takdirde binlerce insanın İslâm ile müşerref olacağını, davet başladığında sözlü-yazılı yürütülecek her çeşit yöntem ile dostlarından bir kişinin dahi dışarıda kalmayacak şekilde Müslüman olacaklarını ümit ettiğini ifade etmiştir. Bu arada konuşma

ortamında bulunan ve Abdürreşid İbrahim'in adını özellikle vermediği anlaşılan üçüncü şahıs; “— Ya üstad, İslâmiyet neden ibaret, akidesi nedir, erkâmı nedir, biz bunları layıkıyla öğrendiğimiz gibi siz hiç merak etmeyiniz. Sonra siz o tarafını bize bırakınız. Yüzbinlerce adam İslâmiyeti kabul eder, bizim Japonlar hakikati idrak ettikleri gibi hemen hücum ederler, hakikat meftunu bir millettir. Siz de göreceksiniz hakayık-ı İslâmiye'yi [İslâm gerçeklerini] anladıkları gibi o şimdiki Hıristiyan olanlar bile İslâmiyete geleceklerdir. Biz getireceğiz.” (A. İbrahim, 1328, ss. 402-405) cümleleri ile Nakano'ya destek olmuştur. Görüldüğü üzere Müslümanlık ile çok yakında tanışmış olan bu insanlar İslâm ve cami hususunda şaşırtıcı seviyede bir basiret ve iştiyak sergilemişlerdir.

İbrahim Efendi cami ile ilgili olarak son gelişmeleri aktarırken, eski Millet Meclisi başkanı Kawanō, *Day Tokyo* gazetesi mesul müdürü ve yazarı Nakano, General Ōhara, Terakkiyun (İlerlemeciler) Cemiyeti Başkanı İnukai ve Milli Ahlakı Muhafaza Cemiyeti Başkanı Tōyama; İslâm'ın Japonya'da yayılmasını kalben arzu ettiklerini, fakat Japonların acayip bir millet olduğunu, gözleri ile gördükleri bir şey olmadıkça İslâm'a heves etmeyeceklerini üstelik Avrupa misyonerlerinin gelir gelmez bir kilise yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca İslâm dininin yayılması vazifesini üstlenmeyi kendisinden tekrar istirham ettiklerini, bu büyük vazifeyi yüklenmesini, kendilerinin de Japon milleti tarafından mescid ve medreseye esas olmak üzere bir yer tedarik edeceklerini, bir mescid ve medrese bina ederek, birlikte İslâm şiarının esasını kurmak istediklerini belirtmişlerdir. Nitekim Tokyo'da cami girişimi hızla meyve vermiş ve bu konuşmalardan kısa bir müddet sonra cami arsası satın alınmıştır (A. İbrahim, 1328: 428-430). Abdürreşid İbrahim, Japonya'da cami ve medrese inşası için alınan karardan duyduğu memnuniyeti İstanbul'a yazmış ve “Beşâret-i Uzma” [çok büyük müjde] başlığı ile yayınlanan yazıda her iki proje için Müslümanlardan iane talebinde bulunmuştur (A. İbrahim, 19 Receb 1327b, ss. 344-345).

1909 yılı Haziran'ında Japonya'dan ayrılan Abdürreşid İbrahim, Kore, Çin, Hindistan, Hicaz ve Ortadoğu üzerinden 1910 yılında İstanbul'a ulaştı. Hayatı bundan sonra da son derece hareketli geçti. Osmanlı Devleti'nin 1911'de İtalya'ya karşı girdiği savaşta Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı çalıştı. 1915'teki Rus işgali üzerine Sarıkamış'a gitti. Çeşitli Avrupa şehirlerini dolaşarak Rusya Türklerinin haklarını savundu. Teşkilât-ı Mahsûsa'da görevli olarak Almanya'ya gitti. Türkiye'ye döndükten sonra Rusya'da, Kahire'de ve Mekke'de bulundu. Bu arada pek çok yayın yaptı. 1934'te ailesiyle birlikte yerleştiği Japonya'da İslâm'ın yayılması için gayret sarf etti. Onun Japonya'da vesile olduğu en önemli işlerden biri İslâm dininin resmen tanınmasını sağlamak oldu. Abdürreşid İbrahim 17 Ağustos 1944 tarihinde Tokyo'da vefat etti (Uzun, 1988, ss. 295-296).

Tokyo Camii ancak, onun 1934'te Tokyo'ya tekrar dönmesinden sonra 1938'de inşa edilebilmiş ve ibadete açılmıştır.²⁵ Açılış merasiminde namazı Abdürreşid İbrahim kıldırması, kurdeleyi Japon milliyetçilerinden Tōyama Mitsuru kesmiştir. Asyacı-İslâm faaliyetlerinin önemli isimlerinden Amiral Ogasawara Chōsei de merasimde yerini almıştır. Açılışa ayrıca İslâm'ın Japon parlamentosu tarafında tanınması için başvuru yapmak amacıyla Tokyo'ya gelen Yemen veliaht prensi Hüseyin, Mekke'den temsilciler, Çinli Müslümanlar, Sovyetler Birliği'nden kaçan Müslüman göçmenler ve İtalya büyükelçisi katılmıştır. Özellikle Japon katılımcılar dikkate alındığında Tokyo camii'nin açılışındaki manzaranın Japonya'nın İslâm aracılığı ile yürütmeyi planladığı Asya iddiasının bir tezahürü olduğu söylenebilir (Esenbel, 2012, s. 417). Yine de Mekke, Kahire ve İstanbul gibi çok kalabalık Müslüman nüfusa sahip şehirlerden çok uzakta, Tokyo'da bir cami açılması İslâm'ın Japonya'da temsil edilmesi bakımından önemlidir.

Caminin ilk imam hatibi Abdulhay Kurban Ali olup, 1938-1943 yılları arasında aynı vazifeyi Abdürreşid İbrahim yürütmüştür. Tokyo Camii'nde zamanla birtakım hasarlar meydana

²⁵ Japonya'da inşa edilen ilk cami Kobe Camii olup [1935] günümüzde ibadete açıktır. 1986 senesinde yıkılan Tokyo Camii'nin yeniden inşası geleneksel Osmanlı-Türk mimarisine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu iki camiden başka 1938'de Nagoya'da ve 1977'de Osaka'da da birer cami inşa edilmiştir (Nagata, 2001: 575).

gelmiş ve bina 1986 yılında yıkılmıştır. Daha sonra cami ve okulun bulunduğu arazi, cami yapılması şartı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne hibe edilmiştir. Arsa mülkiyetinin T.C. Devleti’ne geçmesinin ardından 1997 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bir çalışma başlatılarak Tokyo Cami Vakfı kurulmuştur. Caminin temeli 30 Haziran 1998 tarihinde atılmış ve iki yılda tamamlanan cami 30 Haziran 2000’de ibadete açılmıştır. Cami açılışına Türk ve Japon devlet adamları, İslâm ülkeleri büyükelçileri, Türk ve Japon basın mensupları, Japonya’da İslâmî faaliyet gösteren dernek temsilcileri ile kalabalık bir topluluk katılmıştır. Tokyo Camii Japonya’da hizmet vermeye halen devam etmektedir (<https://tokyocamii.org/tr/history/>, 2019). Tarihin eski çağlarından günümüze, mabetlerin insan tabiatı üzerinde tartışılmaz bir etkisi olmuştur. Abdürreşid İbrahim’in inşasına önyak olduğu Tokyo Camii de Japonya’da İslâm davetini diyaloglardan öteye geçirmiş ve ihtida çağrısına mücessem bir karakter kazandırmıştır.

Sonuç

Abdürreşid İbrahim’in 19. yüzyılı 20. yüzyıla bağlayan zaman dilimi içinde yaşamış münevver ve Müslüman aktivistler arasında farklı bir yeri vardır. Döneminde onun gibi klasik İslâm bilimleri öğrenimi görmüş çok sayıda Müslüman vardı. Ancak İbrahim Efendi’nin almış olduğu eğitimi kuvveden fiile geçirircesine, yazıları, ferdi girişimleri ve seyahatleri ile sergilemiş olduğu mücadele onu özelleştirmiştir. Abdürreşid İbrahim, Rus baskısı sebebiyle çıkmış olduğu seyahate Japonya durağında ayrı bir anlam kazandırmış, Japonlara İslâm dinini tanıtmak ve Japonya’da İslâm dininin yayılmasına ön ayak olmak istemiştir. Muhtemelen bu fikir aklına birden gelmiş değildi, Japonlar hakkında önceden de belli bir kanaati vardı. Bununla birlikte Japonya’da yakalamış olduğu ortamların onu düşünceleri konusunda cesaretlendirdiğine şüphe yoktur. 1909 yılı içinde Japonya’da kaldığı yaklaşık yedi aylık sürede bu amacını gerçekleştirmek için birtakım önemli kimselerle görüşmüş, çeşitli sosyal mekânlarda bulunmuş, samimi bir hissiyat ve sade bir üslupla İslâm’ı anlatmıştır. Tanıştığı, konuştuğu insanlar onu sevmiş ve benimsemişlerdir. Onlar, İslâm’ı ilk defa Abdürreşid İbrahim’den duymamışlardı. Ancak o, Japonların İslâm’ı bir Müslümanın şahsında tanıdıkları ilk örneklerden biri olmuştur.

Türk-Tatar kimliğini her fırsatta vurgulayan Abdürreşid İbrahim Japonya’da sıradan insanlardan ziyade siyasî, askerî veya içtimaî olarak toplumda belli bir yeri ve kimliği olan kimselerle ilişki kurmuştur. Onun temasta bulunduğu insanlar arasında esas kesimin Kokuryukai [Kara Ejderha Topluluğu] denilen örgüte mensup Japon milletçileri olması dikkat çekicidir. Arka planında ister Japonların Asya yayılmacılığı adına Müslümanların sempatisini kazanma düşüncesi olsun, ister Abdürreşid İbrahim’in Ruslara karşı destek arayışının bir uzantısı olsun, İbrahim Efendi’nin Japonya’daki meselesi İslâm olmuştur. Onun İslâm davası siyasî hesaplardan uzak değildir. Aksine siyasete angaje bir İslâm yayılmasına taraftardır. Bununla birlikte Abdürreşid İbrahim Japonya’da diyalog kurduğu hemen herkese her hâlükârda İslâm’ı anlatmayı asıl vazifesi bilmiştir. Onun detaylara girmeyen bir İslâm sunumu vardır. Tebliğinde özellikle İslâm’ın tevhid ve peygamberlik inancı üzerinde durmuştur. Davet çalışmalarında belli bir başarı da göstermiştir. İslâm’ın insan fitratına hitabeden inanç ve hayat tarzını ayrı tutarsak onun başarısının sırrı samimi bir yaklaşım, ayrıntılarda boğulmayan bilgi ve fevkalade bir temsil yeteneğiyle açıklanabilir.

Abdürreşid İbrahim Japonya’yı ve Japonları sevmiş ve onlara karşı büyük bir muhabbet beslemiştir. “Âlem-i İslâm”ın hemen her sayfasında onun Japonlar hakkındaki güzel sözleri ve olumlu kanaatleri okunabilir. Şüphesiz bu, karşılıksız bir sevgi ve muhabbet değildir. Japonlar da onu sevmişler, benimsemişler ve kendisine ziyadesiyle hürmet etmişlerdir. Abdürreşid İbrahim Japonya’da gittiği her yerde, köylerde, şehirlerde saygıyla karşılanmış, işleri kolaylaştırılmış, pek çok eve misafir olmuş, çeşitli kurumlara davet edilmiş, toplantılara katılmış, konuşmalar yapmıştır. Japon gazetelerinde kendisi hakkında çokça haber yayınlanmış ve katıldığı hemen her toplantıda şeref konuğu muamelesi görmüştür. Abdürreşid İbrahim’e gösterilen hürmet onun şahsiyeti, kültürü, hal ve hareketleri ile doğrudan ilgili olduğu gibi Abdürreşid İbrahim’in Japonlara karşı hissettiği yakınlık da aynı şekilde Japonların şahsiyeti, kültürü, hal ve hareketleri ile doğrudan ilişkilidir.

Japonya’da genel kabul gören Şinto veya Buda dinlerinde bir Müslümanın hoş görmeyeceği inançlar ve ritüeller vardı. Bununla birlikte Abdürreşid İbrahim, Japonlara İslâm dinini anlatırken Japon inanç ve geleneklerini eleştirmek yoluna gitmemiştir. Aksine Japonların ahlakî vasıflarını öne çıkarıp, Müslümanlara çok yakın davranışlara sahip olduklarını vurgulamayı tercih etmiştir. Yalnız, bir insanın önünde secdeye kapanmak veya birtakım tanrısal figürlere saygı göstermek gibi tevhid akidesi ile bağdaşmayan hususlarda açık bir şekilde bunların İslâm inancına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Bundan başka Hıristiyan misyonerlerin Japonya faaliyetlerine dikkat kesilmiş ve Hıristiyanlığa karşı Şark ittifakı fikrini savunmuştur. Bu arada Japon-Türk/Tatar ırklarının birbirlerine yakınlığına değinmiş ve bu yaklaşımı Japon dostları tarafından da paylaşılmıştır. Japonların kendi kültürlerine bağlılıkları Abdürreşid İbrahim için önemli bir avantaj olmuştur. İslâmiyet’e doğrudan aykırı olanlar dışında İslâm dini, ihtida eden toplumların eski geleneklerini dışlamamış, soydan, coğrafyadan ve kültürden kaynaklanan milli özelliklerini korumalarını onaylamıştır. Müslüman olmayı tercih ettikleri takdirde Japonlar için geriye Allah ve peygamber inancı gibi İslâm’ın temel akidesini benimsemek ve bazı ibadetleri yerine getirmek kalıyordu. Bundan dolayı Abdürreşid İbrahim’e göre Japonların, her bir fert için onurlu bir hayat ve dünya-ahiret dengesinde ebedi saadet sunan İslâm’ı kabul etmemeleri için bir sebep yoktu.

Ne var ki 20. yüzyıla girerken dünya genelinde İslâm’ın ve Müslümanların imajı ciddi manada sarsıldı. Siyasî ve içtimaî vasıtalarla İslâm’a karşı yürütülen kara propagandaya bir de Batılı güçlerin siyasî hegemonyası eklenince Müslümanların önü iyice tıkandı. Aslında Abdürreşid İbrahim’in girişimleri Müslümanlara siyasî bakımdan bir kapı aralama umudunu da içeriyordu. İslâm güneşi Japonya’da parlarsa yeniden bütün dünyayı aydınlatabilir ve Müslümanların yanında duran bir Japonya ezilen Müslüman halkların içinde buldukları cendereden sıyrılmalarına yardım edebilirdi. Bu beklentinin fevkaladeliği bir yana asıl mesele Japonların gelecekle ilgili projelerinin ne olduğu idi. Abdürreşid İbrahim’in idealine gelince, bir kişinin altından kalkabileceği bir iş değildi. 20. yüzyıl çok sert ve acı tecrübelerle gebe idi. Bu asırda İslâm’ın merkezî coğrafyası olan Orta Doğu iyice karıştı, Müslümanlar için dünya daha önce hiç olmadığı kadar yıpratıcı bir biçimde şekillenmeye başladı. Osmanlı Devleti’nin yıkılması, milletler arası güç dengelerinin değişmesi, yeni fikri-siyasî akımlar ve oluşumlar Abdürreşid İbrahim’in Japonya’da İslâm’ı yayma idealini muhtemelen daha zayıf bir beklentiye dönüştürdü.

Kaynakça

- Abduh, M. (m. 1994-h. 1414). *Risaletü’l-Tevhîd*, Beyrut-Kahire: Muhammed ‘Ammare, Dâru’ş-Şevk.
- Abdürreşid İbrahim. (1328[1910/1911]). *Âlem-i İslâm ve Japonya’da İntişarı İslâmiyet*, C. 1, İstanbul: Nâşiri Ebu’l-Ulâ ve Eşref Edib, Ahmed Sakî Bey Matbaası.
- Abdürreşid İbrahim. (1329-1331 [1912-1913]). *Âlem-i İslâm*, C. 2, Dâru’l-Hilafe: Kader Matbaası.
- Abdürreşid İbrahim. (7 Cemaziyevvel [1]327a [27 Mayıs 1909]). Japonya’da İslâmiyet, *Sirât-ı Müstakîm*, Adet 38, C. 2: 182-183.
- Abdürreşid İbrahim. (ty.). *Tercüme-i Hâlim yâ ki Başıma Gelenler*, St. Petersburg.
- Abdürreşid İbrahim. (19 Receb 1327b [6 Ağustos 1909], 23 Temmuz [1]325). Japonya Mektupları: 3 Beşaret-i Uzma, *Sirât-ı Müstakîm*, Aded 48, C. 2: 344-345.
- Ahmed b. Hanbel. (1416/1995). *Müsnedü’l-İmâm Ahmed İbn Hanbel*, (Thk: Şu’ayb el-Arnaûd vd.), C. 14, Beyrût: Müessesetu’r-Risâle.
- Alkan, N. (2016). *Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa’nın Türk ve Türkiye Algısı*, İstanbul: Selis Kitaplar.

- Aydın, M. (2002). *Tarihsel İsa İmanın Mesih'inden Tarihin İsa'sına*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Ateş, S. (1992). *İslâm Tasavvufu*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Benedict, R. (ty.). *Krizantem ve Kılıç* (Çev: Türkân Turgut), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Beyanü'l-Hak*, (9.Ra.1328 [21 Mart 1910]), Hacı Ömer Yamaoka Efendi, Birinci sene, İkinci cilt, Aded 52, 1088-1094.
- Bidwell, R. (1994). *Travellers in Arabia*, Reading Berkshire: Garnet Publishing Limited.
- Buhârî, M. b. İsmâîl. (1422). *el-Câmiu's-Sahîh*, (Thk: Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır), yy: Dâru Tavki'n-Necât.
- Cevherî, İ. b. Hammâd (1404/1984). *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, C. 5, thk., Ahmed Abdu'l-Ğafûr Attâr, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Craig, A. M. (2011). *The Heritage of Japanese Civilization*, Boston, London, Tokyo vd: Prentice Hall.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Dündar, A. M. (2006). *Panislâmizm'den Büyük Asyacılığa Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş'as. (1992). *es-Sünen*, 11, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Eickelman, D. F. (2005). Snouck Hurgronje, Christiaan, *Encyclopedia of Religion*, Macmillan Reference Usa, Thomson Gale, C. 12: 8461.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Muhammed'den Reform Çağına*, C. 3, (Çev: Ali Berktaş), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Esenbel, S. (2012). *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güvenç, B. (2002). *Japon Kültürü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hearn, L. (2016). *Japonya*, (Çev: Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hurgronje, C. S. (1931). *Mekka in the Latter Part of the 19th Century: Daily Life, Customs and Learning the Moslems of the East-Indian-Archipelago*, (Çev: J. H. Monahan), Leyden: Late E. J. Brill Ltd., London: Luzac & Co.
- Izutsu, T. (2006). *The Concept of Belief in Islamic Theology: Analysis of İmân and İslâm*, Malaysia: Islamic Book Trust.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım H. b. M. er-Râgıb. (ty.). *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, C. 1, yy.: Mektebetü Nazâr Mustafâ el-Bâz.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Basım Yayım Dağıtım.
- Kahraman, K. (2005). Muhammed Esed, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), C. 30: 526-527.
- Kahraman, K. (2007). Pickthall, Marmaduke William, DİA, C. 34: 270-271.
- Kalın, İ. (2001). Izutsu, Toshihiko, DİA, C. 23: 552-553.
- Karaca, T. N. (2015). *Büyük Oyun İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, K. H. (2005). *İslâm'ın Siyasallaşması*, (Çev: Şiar Yalçın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Komatsu, H. (2012). Japonlar Açısından Âlem-i İslam, *Türk - Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim, Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni*, 22-23 Mayıs 2012, Konya, Bildiriler, (Ed: Okan Haluk Akbay), Konya: Konya Japon Kültür Merkezi.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, (2009). (Haz: Hayrettin Karaman v.d.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lewis, B. (2002). *The Arabs in History*, Oxford: Oxford University Press.
- Mâlik b. Enes, (1425/2004). *el-Muvatta'*, (Thk: Muhammed Mustafa el-A'zamî), yy: Müessesetü Zâhid b. Sultân.
- Manastırlı İsmail Hakkı. (1331). *Telhîsü'l-Kelam fî Berâhîn-i Akâidi'l-İslâm*, İstanbul: Tanin Matbaası.
- Mason, R. H. P., Caiger, J. G. (1997). *A History of Japan*, Singapore: Tuttle Publishing.
- Mehmed Akif (1330[1912]). *Safahat İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde*, Sebîlürreşad Kütüphanesi: 1.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, C. 4, (Yay. Haz: Nuri Akbayer, Eski Yaz. Akt: Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Meyer, M. W. (2019). *Japonya Tarihi*, (Çev: Lizet Deadato), İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Misawa, N. (2012). Abdürreşit İbrahim ve Japon Milliyetçileri, *Türk - Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim, Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni*, 22-23 Mayıs 2012, Konya, Bildiriler, (Ed: Okan Haluk Akbay), Konya: Konya Japon Kültür Merkezi.
- Misawa, N. (2011). Shintoism and Islam in Interwar Japan: How did the Japanese Come to Believe in Islam?, *Orient*, The Society for Near Eastern Studies in Japan, Tokyo, 46: 119-139.
- Misawa, N. and Akçadağ Gökür. (2007). The First Japanese Muslim, Shōtarō Noda (1868-1904), *Annals of Japan Association for Middle East Studies*, Tokyo, 23-1: 85-109.
- Müslim, M. b. el-Haccâc. (1407/1987). *el-Câmiu's-Sahîh*, Kâhire.
- Nagata, Y. (2001). Japonya, *DİA*, C. 23: 574-576.
- Neumann, C. K. (2006). Political and Diplomatic Developments, *The Cambridge History of Turkey The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, (Ed: Suraiya N. Faroqhi), Cambridge: Cambridge University Press.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat.
- Osmanlı'nın Gölgesinde Bir Uzakdoğu Devleti Aç*, (2010). (Haz: Harun Tuncer), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Önkâl, A. (1993). *Resûlüllahın İslâm'a Davet Metodu*, Konya: Esra Yayınları.
- Özbek, N. (1994). *Abdürreşid İbrahim (1857-1944) The Life and Thought of a Muslim Activist*, Boğaziçi University The Institute for Graduate Studies in Social Sciences, Yüksek Lisans Tezi.
- Râzî, M. b. Ebî Bekr b. Abdilkadir. (1986). *Muhtârü's-Sihâh* Beyrut: Mektebetü Lübnân.

- Roberts, J. M. (2016). *Dünya Tarihi*, (Çev: İdem Erman, Tansu Akgün), İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Said, E. W. (2003). *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, (Çev: Berna Ülner), İstanbul: Metis Yayınları.
- Samizâde Süreyya. (1917). *Day Nipon Büyük Japonya*, Kostantiniyye: Nâşiri Cemiyet Kütüphanesi.
- Saydam, A. (2007). Ömer Lütfi Paşa, *DİA*, C. 34: 74-76.
- Semerkandî, N. b. Muhammed. (1413/1993). *Tefsîru's-Semerkandî Bahru'l-Ulûm*, C. 3, (Thk. Ali Muhammed Mu'avvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Taberî, M. b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, (1422/2001). C. 20, (Thk: Abdullâh b. Abdulmuhsîn et-Türkî), Kâhire: Dâru Hicr li't-Tibâ'ah ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân.
- Tokyo Camii (2019). Tokyo Camii'nin Tarihçesi, <https://tokyocamii.org/tr/history/> (Erişim tarihi: 23.12.2019).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/garaudy-roger> (Mad. yaz. Cemal Aydın, Erişim tarihi: 22.01.2020).
- Türkoğlu, İ. (1997). *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ulusan Şahin, F. Ş. (2001). *Türk-Japon İlişkileri (1876-1908)*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih [1789-2014]*, İstanbul: Der Yayınları.
- Uzun, M. (1988). Abdürreşid İbrahim, *DİA*, C. 1: 295-297.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*, C. 2, (Çev: Latif Boyacı), İstanbul: Yarı Yayınları.
- Zuhaylî, Vehbe (1985). *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, C. 3, Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- Zuhaylî, V. b. Mustafa (1418). *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîde ve's-Şerî'a ve'l-Menhec*, C. 24, Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

TEŞEKKÜR

Yazar bu makalenin hazırlanma sürecindeki bazı hususlarda yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Hisao Komatsu'ya ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Tokyo Camii görevlilerine teşekkür eder.